

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

пр. Перемоги, 10, м. Київ, 01135, тел. (044) 481-32-21, факс (044) 236-1049

E-mail: ministry@mon.gov.ua, код ЄДРПОУ 38621185

Від 24.05.13 № 1/9-368

На № _____ від _____

Міністерству освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, управлінням (департаментам) освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій
Інститутам післядипломної педагогічної освіти
Загальноосвітнім навчальним закладам

Про організацію навчально-виховного процесу у 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі

З метою організованого переходу на новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти Міністерство освіти і науки надсилає для практичного використання методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу у 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів (додаються).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1392 «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» у 2013/2014 навчальному році 5 класи загальноосвітніх навчальних закладів перейдуть на навчання за новими програмами для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з якими можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України за адресою: www.mon.gov.ua.

Для учнів 6 – 11-х класів чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства від 01.06.2012 року №1/9-426 «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17-22, 2012 р.).

Просимо довести зазначену інформацію до відома керівників загальноосвітніх навчальних закладів та вчителів.

Додатки: на _68_ арк.

Заступник Міністра

Б.М. Жебровський

Бескова, 481-32-01

Додаток 1 до листа
Міністерства освіти і науки України
від 24.05. 2013 № 1/9-368

Загальні методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу у п'ятих класах загальноосвітніх навчальних закладів

2013/2014 навчальний рік є особливим для учнів п'ятих класів. Адже, саме з 1 вересня в основній школі розпочнеться поступове впровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти й нових навчальних програм з усіх базових дисциплін.

Серед основних новацій такі: для забезпечення високого рівня знань іноземних мов - учні п'ятих класів вивчатимуть дві іноземні мови; розпочнеться вивчення інформатики; передбачено посилення використання здоров'язбережувальних технологій; підвищена увага приділятиметься природничій та екологічній освіті.

Організація навчання здійснюватиметься за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом Міністерства від 03.04.2012 № 409 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня» (зі змінами).

Місцевим органам управління освітою та обласним інститутам післядипломної педагогічної освіти слід забезпечити підготовку вчителів п'ятих класів, які розпочнуть роботу за новим Державним стандартом. У зв'язку з цим перед навчальними закладами постає низка завдань: підготовка вчителя до реалізації змісту нових Державних стандартів, нових програм, науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення навчально-виховного процесу.

З метою вирішення вищезазначених проблем необхідно скоординувати роботу усіх регіональних методичних служб. Обласним інститутам післядипломної педагогічної освіти доцільно найактивніше проводити підготовку вчителів, які забезпечать викладання предметів у 5 класі в 2013-2014 навчальному році.

Подоланню труднощів періоду адаптації учнів 5-х класів до навчання в основній школі може сприяти цілеспрямована координація дій вчителів, їх професіоналізм та досвідченість. Організаційними формами роботи щодо підготовки педагогів, які працюють у 5-х класах можуть бути:

- спеціальні курси та семінари підвищення кваліфікації для вчителів, які працюють в 5-х класах;
- проведення на серпневих конференціях секції класних керівників 5-х класів;
- проведення спеціальних тренінгів з проблем наступності навчання;
- система відкритих уроків, на яких самими педагогами відслідковується динаміка форм і методів навчання учнів упродовж 4-5 класів;
- організація різнорівневого співробітництва дітей 4-5 класів за активної участі вчителів початкової та основної школи;
- використання інформаційних ресурсів і технологій для організації різноманітних форм взаємодії дорослих і дітей з метою розв'язання особистісно значущих проблем молодших підлітків.

Перехід з початкової школи в середню пов'язаний із зростанням навантаження на психіку учня. Психологічні й психофізіологічні дослідження свідчать, що на початку навчання у п'ятому класі школярі переживають період адаптації до нових умов навчання, багато в чому подібний до того, що був характерний для початку навчання в першому класі. Вплив цих змін особливо посилюються на випускників шкіл I ступеня, які на навчання до 5-го класу переходять до іншої школи, іноді, навіть, в іншому населеному пункті. Різка зміна умов навчання, розмаїтість й якісне ускладнення вимог, що пропонуються школяру різними вчителями, і навіть зміна позиції «старшого» у початковій школі на «наймолодшого» у середній — все це є досить серйозним випробуванням для психіки дитини.

Як показує практика, більшість дітей переживають перехід із початкової школи в основну, як важливий крок у своєму житті. Поява декількох учителів з різними вимогами, різними характерами, різним стилем викладання є для них очевидним показником їхнього дорослішання. Вони із задоволенням і з певною гордістю розповідають батькам, молодшим братам, друзям про свої успіхи. Крім того, певна частина дітей усвідомлює своє нове становище, як шанс заново почати шкільне життя, налагодити стосунки з педагогами.

Умови, які змінилися, пред'являють більш високі вимоги до інтелектуального і особистісного розвитку, до ступеня сформованості у дітей певних знань, дій, навичок.

Період адаптації до навчання у 5-му класі є одним із найважчих періодів шкільного життя. Це обумовлено сукупністю тих змін, що відбуваються в шкільному середовищі й внутрішньому світі дітей 10-11-річного віку. А саме:

- збільшення обсягу й розмаїтість змісту освіти;
- збільшення ваги багатопредметного навчання й розширення кола вчителів, з якими учні змушені систематично спілкуватися;
- на місце першої вчительки приходить новий класний керівник;
- відбувається перехід до кабінетної системи навчання;

Стан дітей у цей період з педагогічної точки зору характеризується низькою організованістю, неуважністю й недисциплінованістю на уроках, зниженням інтересу до навчання і його результатів; із психологічної - зниженням самооцінки, високим рівнем ситуативної тривожності.

Протягом адаптаційного періоду (I-е півріччя навчання) у п'ятикласників повинне сформуватися так зване «почуття дорослості», що проявляється в новій особистісній позиції:

- 1) стосовно навчальної діяльності;
- 2) стосовно школи й предметів;
- 3) стосовно однокласників;
- 4) у новому відношенні до внутрішнього світу.

Не всі п'ятикласники навіть із високим рівнем психологічної готовності можуть успішно впоратися із труднощами в навчанні й спілкуванні внутрішніми психологічними проблемами. Що вже говорити про тих учнів, у яких були проблеми в початковій школі. Тому у період адаптації важливо забезпечити дитині спокійну, лагідну обстановку, чіткий режим, тобто зробити так, щоб п'ятикласник постійно відчував підтримку і допомогу з боку вчителів та батьків. При занадто

тривалому процесі адаптації, а також за наявності окремих функціональних відхилень необхідно звернутися до шкільного психолога.

До причин, що утруднюють адаптацію дітей до середньої школи належать такі. Насамперед це неузгодженість, навіть суперечливість вимог різних педагогів, що нерідко істотно ускладнює життя школяра. Школяр опиняється в ситуації множинності вимог і, якщо він навчиться враховувати ці вимоги, співвідносити їх, долати пов'язані із цим труднощі, то опанує вміння, необхідні для дорослого життя.

Труднощі в п'ятикласників може викликати й необхідність на кожному уроці пристосовуватися до своєрідного темпу, особливостей мови, стилю викладання кожного вчителя.

Необхідно, щоб школярі правильно розуміли вживані вчителем терміни, що зустрічаються в текстах підручників. Зараз багато спеціальних шкільних словників, тому необхідно навчити дітей ними користуватися. Важливо роз'яснити, що неповне, неточне розуміння слів нерідко лежить в основі нерозуміння шкільного матеріалу. Труднощі, що виникають у дітей при переході в середні класи, можуть бути пов'язані також з певною деіндивідуалізацією, знеособлюванням підходу педагога до школяра.

Успішність самореалізації підлітків тісно пов'язана із мікрокліматом в учнівському колективі. Важливо, щоб вчителі – предметники створювали ситуації, які б дозволяли учневі проявляти ініціативу, мати право на помилку, на власну думку, брати участь у спільній діяльності, працювати в умовах альтернативи, вибору, створювати демократичну, неавторитарну атмосферу навчання.

З метою забезпечення педагогічної наступності готуватися до роботи у 5-му класі вчителі-предметники та класні керівники повинні заздалегідь. Для таких вчителів має стати нормою відвідування уроків, виховних заходів учнів-четверокласників. При цьому варто звернути увагу на особливості спілкування дітей, атмосферу уроку, рівень підготовленості та самостійності учнів. Недопустимим є перевантаження учнів зайвими за обсягом домашніми завданнями, їх необхідно дозувати з урахуванням рівня підготовки учня, гігієнічних вимог віку. Також необхідно ретельно слідкувати за темпом уроку, адже високий темп заважає багатьом дітям засвоювати навчальний матеріал. Щоб знайти оптимальні форми та методи взаємодії, учителі, які працюють у 5-х класах, мають познайомитися з навчальними програмами для початкової школи, методикою роботи з дітьми конкретного вчителя початкової школи, від якого клас переходить в основну школу.

У перші тижні початку нового навчального року класний керівник має допомогти учням запам'ятати імена та прізвища однокласників та Прізвище Ім'я По-батькові. вчителів-предметників (можна використовувати візитки, таблички з ім'ям, які ставляться на парту на кожному уроці) та здійснити грамотне розсаджування дітей у класі з урахуванням їх індивідуальних особливостей, психологічної сумісності, здоров'я, побажань батьків. Варто також познайомитися з умовами проживання дитини, взаєминами в сім'ї, здоров'ям дитини (за медичною картою дитини). На засіданнях методичних об'єднань, класних та загальношкільних нарадах необхідно виробити єдині вимоги до учнів (дотримання єдиного орфографічного режиму, критеріїв оцінок).

Від класного керівника цілком залежить мікроклімат в класному колективі, багато в чому - результати навчальної діяльності. Якщо класний керівник сам має комунікативні труднощі, йому буде складно налагоджувати контакти і з дітьми, і з педагогами, і з батьками. Якщо він не є вчителем за фахом, йому буде нелегко відслідковувати навчальний процес, впливати на нього з урахуванням інтересів учнів і побажань їхніх батьків.

Керівникам загальноосвітніх навчальних закладів пропонуємо провести педагогічні ради з тематикою «Готовність школи до впровадження Державного стандарту базової і повної загальної середньої».

При складанні розкладу уроків має враховуватися оптимальне співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також правильне чергування протягом дня і тижня предметів природничо-математичного і гуманітарного циклів з уроками музики, образотворчого мистецтва, трудового навчання, основ здоров'я та фізичної культури. При складанні розкладу уроків необхідно враховувати динаміку розумової працездатності учнів протягом дня та тижня.

Неприпустимим є організація навчання п'ятикласників у другу зміну.

Рекомендуємо хоча б у перші два місяці навчання давати словесну характеристику знань, умінь і навичок учнів без виставлення оцінок та мінімально скоротити домашні завдання. І надалі протягом навчання вчитель не має створювати психотравмуючі ситуації при виставленні оцінок за контрольні роботи, за тему, за семестр і т. д. Оцінки виставляються не формально, а з урахуванням особистих якостей і досягнень кожного учня. Доцільно використовувати систему заохочень, а саме: фотографії кращих учнів, грамоти, подяки батькам (письмові, усні), позитивні записи в щоденнику.

Збереження та зміцнення фізичного здоров'я учнів, їх моральне та громадянське виховання – ці складові постійно мають бути у центрі уваги кожного вчителя. З цією метою важливо організувати активну співпрацю вчителя з батьками або особами, які їх замінюють, з медичними працівниками загальноосвітнього навчального закладу, шкільним психологом, з вчителями - предметниками. Особливу увагу слід звернути на фізичне виховання школярів. Фізичне навантаження має бути посильним. Необхідно уважно стежити за станом дитини під час фізичних навантажень будь-якого характеру. Обов'язковим є дотримання Державних санітарних правил і норм влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу (ДСанПіН 5.5.2.008-01). Пропонуємо, для профілактики стомлюваності, порушення статури, зору учнів на уроках хоча б у першому півріччі, проводити фізкультхвилинки та гімнастику для очей.

Перед початком навчального року, в третій декаді серпня, доцільним вбачається проведення батьківських зборів разом із дітьми. Необхідно не тільки познайомитися із майбутнім колективом, а й дати можливість школярам відчувати себе повноправними «господарями» школи. На такі батьківські збори варто запросити вчителів-предметників та провести екскурсію по поверхах, кабінетах, познайомимися із майбутніми сусідами по кабінету, розподілити обов'язки серед учнів. На цих же зборах обирається батьківський комітет.

Пропонуємо також роздати видрукувані на окремих аркушах «Поради батькам п'ятикласників»:

Поради батькам п'ятикласників

1. Якщо Вас щось турбує в поведінці дитини, якомога швидше зустріньтеся і обговоріть це із класним керівником, шкільним психологом.
2. Якщо в родині відбулися події, що вплинули на психологічний стан дитини, повідомте про це класного керівника. Саме зміни в сімейному житті часто пояснюють раптові зміни в поведінці дітей.
3. Цікавтеся шкільними справами, обговорюйте складні ситуації, разом шукайте вихід із конфліктів.
4. Допоможіть дитині вивчити імена нових учителів, запропонуйте описати їх, виділити якісь особливі риси.
5. Порадьте дитині в складних ситуаціях звертатися за порадою до класного керівника, шкільного психолога.
6. Привчайте дитину до самостійності поступово: вона має сама збирати портфель, телефонувати однокласникам і питати про уроки тощо. Не слід відразу послаблювати контроль за навчальною діяльністю, якщо в період навчання в початковій школі вона звикла до контролю з вашого боку.
7. Основними помічниками у складних ситуаціях є терпіння, увага, розуміння.
8. Не обмежуйте свій інтерес звичайним питанням типу: «Як пройшов твій день у школі?». Кожного тижня вибирайте час, вільний від домашніх справ, і уважно розмовляйте з дитиною про школу. Запам'ятовуйте окремі імена, події та деталі, про які дитина вам повідомляє, використовуйте їх надалі для того, щоб починати подібні розмови про школу. Не пов'язуйте оцінки за успішність дитини зі своєю системою покарань і заохочень.
9. Ваша дитина має оцінювати свою гарну успішність як нагороду, а неуспішність - як покарання. Якщо у дитини навчання йде добре, проявляйте частіше свою радість. Висловлюйте заклопотаність, якщо у дитини не все добре в школі. Постарайтеся наскільки можливо, не встановлювати покарань і заохочень вони можуть привести до емоційних проблем.
10. Допмагайте дитині виконувати домашні завдання, але не робіть їх самі. Продемонструйте інтерес до цих завдань. Якщо дитина звертається до вас з питаннями, пов'язаними з домашніми завданнями, допоможіть їй знайти відповіді самостійно, а не підказуйте їх. Допоможіть дитині відчувати інтерес до того, що викладають у школі.
11. З'ясуйте, що взагалі цікавить вашу дитину, а потім встановіть зв'язок між його інтересами і предметами, що вивчаються в школі. Наприклад, любов дитини до фільмів можна перетворити на прагнення читати книги, подарувавши книгу, по якій поставлений фільм. Шукайте будь-які можливості, щоб дитина могла застосувати свої знання, отримані в школі, в домашній діяльності. Наприклад, доручіть їй розрахувати необхідну кількість продуктів для приготування їжі або необхідну кількість фарби, щоб пофарбувати певну поверхню.
12. Особливі зусилля прикладайте для того, щоб підтримати спокійну та стабільну атмосферу в домі, коли в житті дитини відбуваються зміни. Намагайтеся уникнути великих змін чи порушень в домашній атмосфері. Спокій

домашнього життя допоможе дитині більш ефективно вирішувати проблеми в школі.

Пропонуємо також рекомендації щодо особливостей викладання базових дисциплін у 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів (додаток 2).

Директор департаменту

О. В. Єресько

Додаток 2 до листа
Міністерства освіти і науки України
від 24.05. 2013 № 1/9-368

Українська мова

У 2013-2014 навчальному році вивчення української мови у 5 класі здійснюватиметься за новою навчальною програмою для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженою наказом Міністерства від 06.06.2012 р. № 664.

Пріоритетним завданням для укладачів нової програми стала підготовка школярів до активної життєдіяльності в умовах сьогодення, що потребувало переосмислення усталеної організації процесу навчання української мови відповідно до запитів суспільства, напрямів розвитку мовної освіти й Загальноєвропейських рекомендацій з питань стратегій і тактик формування мовної особистості.

Оскільки українська мова як навчальний предмет є не лише об'єктом вивчення, а й засобом навчання, в сучасних умовах є потреба переорієнтувати процес оволодіння учнями знаннями про мову й формування мовних, мовленнєвих умінь і навичок на повноцінне засвоєння всіх ліній змісту мовної освіти, визначених Державним стандартом, – мовленнєвої, мовної, соціокультурної і діяльнісної (стратегічної).

Визначальною ознакою вивчення української мови за новою навчальною програмою є зміщення акцентів на готовність учня *застосовувати здобуті знання й набуті вміння й навички для розв'язання проблем, що виникають у реальному житті*. Адже володіння українською мовою, уміння спілкуватися, домагатися успіхів у процесі комунікації є тими характеристиками особистості, які здебільшого визначають досягнення людини практично в усіх галузях життя, сприяють її успішній адаптації до мінливих умов сучасного світу.

Основним змістом мовної освіти стають дії, операції, які співвідносяться з проблемою, що потрібно розв'язати. Тому в новій навчальній програмі з української мови діяльнісний зміст освіти відбивається з акцентом на способах діяльності, уміннях і навичках, які потрібно сформувати, на досвіді діяльності, який повинен накопичуватися й усвідомлюватися учнями, і на навчальних досягненнях, які учні повинні продемонструвати.

Вимоги до освітніх результатів у програмі сформульовані в термінах предметної компетентності, які відбивають пізнавальну діяльність учнів на різних рівнях, а саме: учень називає, наводить приклади, описує тощо (початковий рівень; розпізнавання), учень розрізняє, ілюструє, називає правила, визначення тощо (середній рівень; розуміння), учень пояснює, характеризує, класифікує, використовує, робить висновки тощо (достатній рівень; уміння й навички), учень обґрунтовує, аналізує, прогнозує, встановлює зв'язки, висловлює судження, оцінює тощо (високий рівень; перенесення знань).

Зміст мовленнєвої змістової лінії за новою навчальною програмою для 5 класу викладається за принципом структурної систематичності, що передбачає

поступове ускладнення й поглиблення мовленнєвознавчих понять і формування вмінь і навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності (аудіативних, читацьких, текстотворчих – усних і письмових).

Зміст мовної змістової лінії подається за лінійним принципом, що доповнюється реалізацією системи міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків, які зумовлюють систематичне й різнобічне збагачення словникового запасу й граматичної будови мовлення учнів лексико-фразеологічними, граматичними, стилістичними засобами, удосконалення мовних і мовленнєвих умінь і навичок, умінь користуватися різними лінгвістичними словниками.

Мовленнєва й мовна змістові лінії є основними, які визначають безпосередній *предмет навчання*, його структуру, супроводжуються вимогами до рівня мовленнєвої й мовної компетентностей учнів, кількістю годин, що виділяються на їх засвоєння, а дві інші (соціокультурна й діяльнісна (стратегічна)) є *засобом* досягнення основної освітньої мети навчання української мови в основній школі.

Зупинимось на особливостях змісту навчального матеріалу і вимог до рівня навчальних досягнень учнів у **5 класі**.

Мовленнєва змістова лінія

Розділ «Поняття про текст» знято у мовній змістовій лінії, тому в мовленнєвій лінії розширено відомості про мовлення поняттям про текст, змістову й композиційну єдність, структуру тексту, ключові слова й відповідно внесено зміни щодо вимог до рівня мовленнєвої компетентності, уточнено види робіт.

Мовна змістова лінія.

Уточнено й змінено вступні уроки. Оскільки розділ про текст знято, то збільшено кількість годин на повторення вивченого в початкових класах (*тут і далі: у чисельнику подано стару кількість годин – 9; а в знаменнику нову – 10*) і в кінці року (3/6); також збільшено кількість годин на вивчення відомостей із синтаксису й пунктуації (20/23), зокрема на другорядні члени (3/5), речення з однорідними членами (7/8). Збільшено кількість годин на вивчення розділу «Фонетика. Графіка. Орфоепія» (23/27). Знято в 5-му класі з розділу «Лексикологія» матеріал про фразеологію й перенесено в 6-й клас, оскільки п'ятикласники у зв'язку з їхніми віковими особливостями важко опановують це мовне явище. Відбулися деякі зміни у змісті розділу «Будова слова. Орфографія».

За новою програмою з української мови кількість годин розподілено таким чином: (зауважимо, що кількість годин не змінилася, тільки відбувся перерозподіл їх між 6 і 7 класами).

5 клас	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас
3,5 (122 год, 10 год. – резерв годин для використання на розсуд учителя)	3,5 (122 год, 6 год. – резерв годин для використання на розсуд учителя)	2,5 (88 год, 3 год. – резерв годин для використання на розсуд учителя)	2 (70 год, 4 год. – резерв годин для використання на розсуд учителя)	2 (70 год, 4 год. – резерв для використання на розсуд учителя)

Відповідно до визначеної кількості годин у **5 класі** (122 години на рік; 3,5 год на тиждень) кількість фронтальних та індивідуальних видів контрольних робіт з

української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання залишається незмінною.

Фронтальні види контрольних робіт:

Форми контролю	5	
	I	II
Перевірка мовної теми*	4	4
Письмо: переказ	1	1
твір	—	1
Правопис: диктант**	1	1
Аудіювання*	—	1
Читання мовчки*	1	—

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної й пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

Вивчення української мови у **5 класі** загальноосвітніх навчальних закладів у 2013-2014 навчальному році здійснюватиметься за підручниками, рекомендованими Міністерством:

- Єрмоленко С.Я., Сичова В.Т. Українська мова. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Грамота, 2013.
- Глазова О.П., Кузнецов Ю.Б. Українська мова. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013.
- Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Генеза, 2013.

Усі представлені підручники відповідають вимогам нової програми з української мови для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів, хоча кожен з них має свої особливості.

Концептуальними положеннями підручника **Єрмоленко С.Я., Сичової В.Т.** є доступне, пристосоване до загального сприймання учнями відповідного віку формулювання правил; оперування цікавим щодо змісту, стильово різноманітним текстовим матеріалом, який привертає увагу до інформаційної глибини, інтелектуальних та естетично-емоційних можливостей української мови; використання різноманітних цікавих рубрик як основи творення сучасного підруничкового тексту, в якому стислість, лаконічність поєднуються із простим викладом навчального матеріалу, що забезпечує легкість його сприймання, засвоєння учнями.

У підручнику застосовано принцип оптимального поєднання текстоцентричного підходу добирання вправ із цілеспрямованим вживанням мовних структур, обов'язкових для засвоєння. Такий підхід забезпечує вивчення не окремих мовних форм, а їх застосування в конкретних інформативних висловлюваннях, художніх текстах, що мають не лише мовно-освітнє, а й загальнокультурне значення.

Підручник пропонує різнорівневі завдання. Вправи дібрано відповідно до

завдань репродуктивного, пошукового, проблемного, практичного засвоєння знань. Різні завдання передбачають урізноманітнення навчання через використання інформації, поданої в різних рубриках. Це, зокрема, рубрики «Вчимося культури мови», «Це цікаво», «Із бабусиною скрині», «І пензлем, і словом».

Завдання та запитання різного рівня складності, запропоновані в підручнику, сприятимуть становленню та розвитку таких важливих якостей особистості, як рефлексивність, спонтанність, критичність мислення, вміння працювати з інформацією, активно спілкуватися.

В основу концепції підручника **Глазової О.П.** покладено формування мовної особистості учня у контексті розвитку навичок ХХІ століття: спроможність сприймати інформацію не механічно, а особистісно, самостійно інтерпретувати й оцінювати її залежно від власної картини світу, рівня культурного розвитку, віку та статі; сформованість належного рівня мовної й комунікативної культури міжособистісних стосунків.

З метою оптимального мовно-мовленнєвого розвитку школярів зміст підручника структуровано за наскрізним тематичним принципом і з урахуванням принципу варіативності конструктивних і творчих завдань (вчимося спілкуватися; здобуємо й опрацьовуємо нову інформацію; вчимося працювати разом (у парах і групах); вчимося бачити і розуміти красу, розвиваємо фантазію та уяву), які учень самостійно вибирає з кількох запропонованих варіантів. Для обдарованих школярів передбачено рубрику «Прагнемо знати більше: завдання підвищеної складності». Усе це дає змогу втілити особистісно-розвивальну парадигму освіти.

Для творчих робіт усіх жанрів запропоновано сучасні теми, серед яких переважають теми дискусійного характеру, що привчає школярів як до формування й грамотного висловлення власної позиції, так і до толерантного ставлення до думок опонентів.

Загальне художнє оформлення підручника підпорядковане меті посилити наочні засоби впливу на учня відповідно до викладеної в дидактичному матеріалі виховної мети уроку. Це не тільки слугує додатковою наочною інформацією, а й допомагає учням позитивно емоційно налаштуватися на роботу.

Навчальний матеріал підручника авторів **Заболотного О.В., Заболотного В.В.** спрямовано на розвиток творчих здібностей, навичок самоосвіти, інтересу школярів до предмета.

У побудові параграфів простежується чітка послідовність етапів роботи. Теоретичний матеріал структуровано на окремі підрозділи із зазначенням ключових понять, а деякі відомості оформлено у вигляді таблиць і схем, що значно полегшуватиме сприйняття, опрацювання та запам'ятовування інформації.

Реалізації принципу особистої зорієнтованості навчання сприяють такі форми роботи, як дослідження, робота в групах, самооцінювання. Значна увага приділяється завданням на доведення, спостереження, обґрунтування думки, порівняння. Інтерактивні завдання, а також тематичні рубрики “Культура мовлення”, “Моя сторінка” (цікаве мовознавство), “Для вас, допитливі” збагачують й урізноманітнюють зміст підручника, що стимулює інтерес учнів до знань, активізує навчальну діяльність.

Пропонуються завдання, які спонукають учнів висловлюватися на теми,

пов'язані із життєвим досвідом, а також завдання, виконання яких передбачає розв'язання реальних життєвих ситуацій. Окремі вправи надають п'ятикласникам можливість вибору того чи іншого варіанта, способу виконання, мовних одиниць, теми висловлювання залежно від своїх здібностей та уподобань.

Підручник цього авторського колективу забезпечує учителеві простір для реалізації власних підходів задля вирішення навчальних завдань, а також створює належні умови для самовираження, саморозвитку і самопізнання учнів.

Оцінювання результатів навчальної діяльності учнів з української мови здійснюється на основі функціонального підходу до мовної освіти. Тобто робота над мовною теорією, формуванням знань про мову підпорядковується інтересам розвитку мовлення учнів.

При цьому оцінювання результатів мовленнєвої діяльності відбувається за такими показниками: аудіювання (слухання й розуміння прослуханого), говоріння й письмо (діалогічне і монологічне мовлення), читання вголос і мовчки, мовні знання і вміння, правописні (орфографічні і пунктуаційні) уміння учнів.

Зразок заповнення сторінки журналу з української мови подано у методичному листі Міністерства від **21.08.2010 № 1/9-580** (Інформаційний збірник Міністерства. – № 14-15. – 2010. – С. 3-17). Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

Перевірка мовних знань і вмінь здійснюється за допомогою завдань тестового характеру із урахуванням специфіки виучуваного матеріалу. Решта часу контрольного уроку може бути використано на виконання завдань з аудіювання, читання мовчки.

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольної (тестової) роботи з мовної теми. Оцінку за семестр виставляють на основі тематичних оцінок.

Оцінювання говоріння, читання вголос здійснюється індивідуально шляхом поступового накопичення оцінок для того, щоб кожний учень (учениця) одержав(ла) мінімум одну оцінку за виконання завдань на побудову діалогу, усного переказу й усного твору. Для цих видів робіт не відводять окремого уроку, а оцінки виводять **один раз на рік** і виставляють у колонки без дати.

Українська література

Головною метою вивчення української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах є залучення учнів до найвищих досягнень національної літератури і культури, національних і загальнолюдських духовних цінностей, формування комунікативної та літературної компетентностей, розвиток творчих здібностей учнів, виховання в них естетичного смаку, високої читацької та загальної культури, вироблення вмінь самостійно ознайомлюватися зі зразками мистецтва слова, свідомо сприймати втілені в них естетичні й духовні цінності.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішувати такі основні завдання:

- формувати в учнів уявлення про художню літературу як мистецтво слова, важливу складову системи мистецтв і духовної культури українського та інших народів світу;
- виховувати повагу до духовних скарбів українського народу, етнічну, соціальну, гендерну, релігійну, індивідуальну толерантність, здатність формувати, формулювати й активно відстоювати власну точку зору, свою систему життєвих

цінностей і пріоритетів, зберігати й примножувати кращі національні традиції;

- відпрацьовувати з учнями вміння й навички аналізу художнього тексту, здатність сприймати його з урахуванням авторської концепції й індивідуального стилю, бачити кожен конкретний твір у літературному, культурному та історичному контекстах;

- давати школярам оптимальний обсяг літературознавчих понять і термінів, потрібних для повноцінної інтерпретації художніх текстів, розуміння головних закономірностей перебігу літературного процесу;

- навчати учнів визначати національну своєрідність і загальнолюдську значущість літературних творів, у тому числі шляхом зіставлення зі зразками різних національних літератур та різних видів мистецтв;

- розвивати усне й писемне мовлення школярів, їхнє мислення (образне, асоціативне, абстрактне, критичне, логічне тощо);

- формувати в учнів потребу в читанні літературних творів, здатність засвоювати духовно-естетичний потенціал художньої літератури;

- виховувати повагу до книги як універсального носія інформації,

- відпрацьовувати навички розрізнення явищ елітарної та масової культури.

Об'єктом вивчення в курсі української літератури є художній твір, його естетична природа та духовно-етична сутність. Аналіз та інтерпретація літературного твору мають спиратися на ґрунтовне знання тексту, докладний розгляд ключових епізодів, доречне цитування, виразне читання окремих творів або їх фрагментів тощо.

У 2013-2014 навчальному році вивчення української літератури у **5 класі** здійснюватиметься за новою навчальною програмою для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженою наказом Міністерства від 6.06.2012 р. № 664.

Укладачі нової програми з української літератури максимально враховували потреби та читацькі інтереси сучасних дітей, вирішивши такі задачі: скорочення загальної кількості авторів для кожного класу з метою розвантаження школярів та вивільнення часу для глибшого вивчення конкретних творів; відбір творів лише високої художньої якості; максимальне осучаснення запропонованих творів за рахунок уведення нових; урахування відповідності художніх текстів віковим особливостям учнів; визначення концептів толерантності й патріотизму як основних критеріїв відбору художніх текстів.

У програмі для 5 класу було вилучено тексти, які застарілі, нецікаві для сучасних учнів або ж заскладні для їхнього розуміння й естетичного сприймання. Натомість запропоновано нові сучасні художні твори, написані спеціально для дітей: наприклад, твір Галини Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії».

Програма 5 класу структурована за такими взаємопов'язаними тематично-проблемними блоками: «Світ фантазії, мудрості», «Історичне минуле нашого народу», «Рідна Україна. Світ природи». На рубрику «Література рідного краю» виділено 4 години, які вчитель упродовж року може розподіляти самостійно. Це сприятиме додатковому індивідуальному вибору вчителем текстів для розгляду. До «літератури рідного краю» пропонується включати також художню творчість

відомих ровесників учнів, їхніх земляків.

Запропонована кількість часу на вивчення кожного розділу, теми є орієнтовною, учитель може її змінювати (в межах 70 год.). Резервний час може використовуватися для уроків розвитку мовлення, контрольного оцінювання, різних видів творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів тощо) – на вибір учителя. Ознайомлення з літературою рідного краю відбувається упродовж року.

Необхідно звернути увагу, що текстово вивчаються лише твори, виокремлені у новій програмі півжирним, інші ж лише називаються. Це саме стосується й коротких оглядів перед підтемами. Особливу увагу варто звернути на підрубрику ТЛ (теорія літератури). У шкільному вивченні вона означає лише початкові, доступні дітям знання про певні теоретико-літературні поняття, необхідні при розгляді твору як явища мистецтва слова. До того ж кожне з них зазначається лише один раз, надалі вони лише повторюються, закріплюються – відповідно до вибору й фахової компетентності вчителя.

Вивчення української літератури у 5 класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2013-2014 навчальному році здійснюватиметься за підручниками, рекомендованими Міністерством:

- Авраменко О.М. Українська література. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Грамота, 2013.
- Коваленко Л.Т. Українська література. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2013.

Представлені підручники відповідають вимогам нової програми з української літератури для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів, хоча кожен з них має свої особливості.

Концептуальними положеннями підручника **Авраменка О.М.** є посилення читацького інтересу й пізнавальної активності учнів в умовах глобалізації суспільства й розвитку інформаційних технологій; зацікавлення учнів художнім твором як явищем мистецтва слова, як каналом пізнання світу й себе в ньому; формування творчої особистості, національно свідомої, громадянина України і світу; повернення літератури в коло пріоритетів молоді.

Підручник побудований на поєднанні проблемно-тематичного й жанрового принципів вивчення української літератури й представляє нове покоління навчальних видань, що покликані сприяти формуванню стійкої мотивації до вивчення літератури й розвитку всебічних здібностей учнів: спостереження за становленням особистості на прикладі літературних героїв; діалогізм: читач – підручник, читач – художній твір, читач – автор підручника; узагальнення найсучаснішої інформації про письменників і їхні твори; емоційне сприйняття й оцінка художніх творів; елементи аналізу й інтерпретації художніх творів; розвиток комунікативних здібностей (система завдань, в основі яких лежить диспут або дискусія).

Основний текст підручника має три основних рівні: *художньо-літературний, теоретичний і методичний*. Додатковий рівень представлений переважно матеріалом рубрик *«До речі...», «Цікаве літературознавство», «Допитливому читачеві»*.

Прикметною особливістю в структуруванні матеріалу, що пов'язаний з вивченням творів великої прози, є те, що його поділено на частини, у кінці кожної

подано систему різнорівневих завдань (їх завжди дванадцять). Такий підхід чітко організовує роботу учнів і вчителя на окремих уроках, збалансовано розподіляє навчальний час.

Актуальність авторської концепції змісту підручника з української літератури **Коваленко Л.Т.** полягає в зорієнтованості не лише на засвоєння учнями певної суми знань, але і на *розвиткові його особистості, пізнавальних і творчих можливостей*. Активна комунікація на уроці та в позаурочний час передбачена на багатьох рівнях: з однокласниками, батьками, іншими членами родини, носіями творів усної народної творчості. Значну увагу приділено *розвитку емоційної сфери* школярів.

Підручник розвиває *логічне, критичне та творче мислення учнів*. Він націлений на розвиток розумового потенціалу школярів шляхом цілеспрямованого формування у них правильної читацької діяльності. Вона забезпечується системою запитань і завдань, які вдосконалюють уміння прогнозувати певний розвиток подій, творчо інтерпретувати отриману за допомогою читання інформацію, засвоюючи не тільки фактичний зміст літературного твору, але також підтекст і ідейний задум (сміслові ядро).

Перед кожним художнім текстом запропоновано пояснення теоретичних відомостей, короткі відомості з біографії письменника. Враховуючи тематику та стильову різноманітність текстів, у підручнику зроблено спробу відійти від традиційної розповіді про письменника тільки в науково-популярному стилі. Намагаючись представити тексти різних стилів мовлення, пропонується частину біографічного матеріалу опрацьовувати на зразках публіцистичного або ділового мовлення (спогади про письменника, автобіографія, інтерв'ю, коротка наукова стаття відомого літературознавця тощо).

У підручнику учням запропоновано працювати за рубриками: «Поміркуй над прочитаним»; «Збагачай своє мовлення»; «Будь уважним до слова»; «Література в колі мистецтв»; «Ти — творча особистість»; «Твої літературні проекти». Завершує кожен розділ сторінка «Перевір, чи старанно ти навчаєшся».

Інтерактивні технології навчання сприяють постійній активній діяльності та позитивній взаємодії всіх учнів. Підручник націлює на колективне, групове, індивідуальне навчання, самонавчання, самоконтроль і самооцінювання, навчання у співпраці, коли вчитель і учні — рівноправні суб'єкти пізнавальної діяльності. Завдання підручника спонукають учнів займати активну позицію в процесі навчання, моделювати життєві ситуації. Типи завдань, які спрямовані на реалізацію інтерактивних діалогових технологій: учень-вчитель, учень-учні, учень-учень; завдання на вільний вибір тощо.

Світова література

Головною метою вивчення світової літератури у загальноосвітніх навчальних закладах є залучення учнів до найвищих досягнень національної та світової літератури і культури, національних і загальнолюдських духовних цінностей, формування комунікативної та літературної компетентностей, розвиток творчих здібностей учнів, виховання в них естетичного смаку, високої читацької та загальної культури, вироблення вмінь самостійно ознайомлюватися зі зразками мистецтва слова, свідомо сприймати втілені в них естетичні й духовні цінності.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішувати такі основні завдання:

- формувати в учнів уявлення про художню літературу як мистецтво слова, важливу складову системи мистецтв і духовної культури українського та інших народів світу;
- виховувати повагу до духовних скарбів українського народу та всього людства, расову, етнічну, соціальну, гендерну, релігійну, індивідуальну толерантність, здатність формувати, формулювати й активно відстоювати власну точку зору, свою систему життєвих цінностей і пріоритетів, зберігати й примножувати кращі національні традиції;
- відпрацьовувати з учнями вміння й навички аналізу художнього тексту, здатність сприймати його з урахуванням авторської концепції й індивідуального стилю, бачити кожен конкретний твір у літературному, культурному та історичному контекстах;
- давати школярам оптимальний обсяг літературознавчих понять і термінів, потрібних для повноцінної інтерпретації художніх текстів, розуміння головних закономірностей перебігу літературного процесу;
- навчати учнів визначати національну своєрідність і загальнолюдську значущість літературних творів, у тому числі шляхом зіставлення зі зразками різних національних літератур та різних видів мистецтв;
- розвивати усне й писемне мовлення школярів, їхнє мислення (образне, асоціативне, абстрактне, критичне, логічне тощо);
- формувати в учнів потребу в читанні літературних творів, здатність засвоювати духовно-естетичний потенціал художньої літератури;
- виховувати повагу до книги як універсального носія інформації,
- відпрацьовувати навички розрізнення явищ елітарної та масової культури.

Об'єктом вивчення в курсі світової літератури є художній твір, його естетична природа та духовно-етична сутність. Аналіз та інтерпретація літературного твору мають спиратися на ґрунтовне знання тексту, докладний розгляд ключових епізодів, доречне цитування, виразне читання окремих творів або їх фрагментів тощо.

У 2013-2014 навчальному році вивчення світової літератури у **5 класі** здійснюватиметься за новою навчальною програмою для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженою наказом Міністерства від 6.06.2012 р. № 664.

5 клас за новою навчальною програмою розпочинає новий етап літературної освіти – прилучення до читання (5-7 класи), який продовжує етап літературного читання, що здійснювався у початковій школі. У зв'язку із підготовкою школярів до входження в сучасний світ і життя в умовах інформаційного суспільства необхідно залучити сучасні інформаційні технології для формування якостей творчого читача (Інтернет-портали бібліотек, сайти письменників і т.д.).

Згідно з новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти передбачається реалізація чотирьох змістових ліній: емоційно-ціннісної, культурологічної, літературознавчої і компаративної.

З метою підвищення мотивації учнів до вивчення української та іноземних

мов у програмі з 5 класу закладено можливість читання художніх творів зарубіжних авторів в українських перекладах і мовами оригіналів (англійською, німецькою, французькою, російською тощо – за умови достатньої підготовленості учнів і вчителя).

У програмі збільшено варіативний компонент (20% – 14 годин із 70 на рік): *резервний час* (6 годин), *уроки розвитку мовлення* (4 години), *уроки позакласного читання* (4 години), коли вчитель може обрати твір із переліку додаткової літератури, розподілити додаткові години у межах розділу або теми, врахувавши свої уподобання, інтереси учнів, особливості й рівень підготовки класу.

Новий розділ «Сучасна література» сприятиме активізації читацької активності учнів, реалізації їх особистісного вибору цікавої книжки. Відповідно до Концепції літературної освіти збережена орієнтація учнів на читання художніх текстів у повному обсязі (у програмі зменшено кількість і обсяг творів, але бажано, щоб учні їх прочитали повністю, що сприятиме формуванню поваги до книги).

У рубриці «Україна і світ» збережено українські культурні цінності в умовах глобалізованого світу, утвердження пріоритетів нашого суспільства: мораль, патріотизм, толерантність, проблеми, знання української мови та іноземних мов, входження в мультикультурний світ.

Вивчення світової літератури у 5 класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2013-2014 навчальному році здійснюватиметься за підручниками, рекомендованими Міністерством:

- Ніколенко О.М., Конєва Т.М., Орлова О.В., Зуєнко М.О., Кобзар О.І. Світова література. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Грамота, 2013.
- Волощук Є.В. Світова література. Підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Генеза, 2013.

Представлені підручники відповідають вимогам нової програми зі світової літератури для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів, хоча кожен з них має свої особливості.

У підручнику авторського колективу **Ніколенко О.М., Конєва Т.М., Орлова О.В., Зуєнко М.О., Кобзар О.І.** реалізовано змістові лінії нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти – емоційно-ціннісну, літературознавчу, компаративну, культурологічну. По-новому представлено життя і творчість письменників на підставі сучасних матеріалів, у тому числі з інших країн.

У виданні представлено найкращі класичні, а також зроблено нові переклади програмних творів. Здійснено міжпредметні зв'язки світової літератури з курсами української літератури, української та іноземних мов.

Рубрики «Порівнюємо», «Обговорюємо», «Творчі завдання» та ін. засвідчують застосування інтерактивних технологій вивчення художніх текстів.

У сучасний період обсяг інформації довкола учня постійно збільшується, це стосується й інформації щодо художньої літератури. У зв'язку з цим головне завдання підручника зі світової літератури – дати базові знання, основну інформацію про літературу як вид мистецтва, прилучити учнів до читання художньої літератури і водночас навчити їх вчитися, тобто працювати з іншими джерелами інформації, самостійно шукати потрібну книгу, читати та оцінювати її,

вивчати іноземні мови і культурні здобутки різних країн, що сприяє розширенню кругогляду молоді.

Основна інформація, вміщена в підручнику, поглиблюється і поширюється з допомогою інших супровідних видань для учнів і вчителів, розроблених членами авторського колективу, що утворюють *навчально-методичний комплект до підручника* (робочий зошит, зошит для контрольного оцінювання, хрестоматії художніх творів (мовами оригіналів та в українських перекладах) із відповідним методичним супроводом, дисками додаткових мультимедійних матеріалів, навчально-методичними матеріалами для вчителів).

Дидактичний матеріал у підручнику **Волошук Є.В.** структурований за таким алгоритмом: стаття про літературне явище та/або про письменника – художній текст – вияскравлення контексту (культурного, мистецького, літературного тощо). Художні твори, передбачені програмою для текстуального вивчення, представлені найкращими українськими перекладами. Великі за обсягом твори подані у скороченому вигляді, який є достатнім для їх обговорення на уроках у межах визначеного програмою навчального часу.

У випадках зазначеного у програмі варіативного вибору художніх творів у підручнику для текстуального вивчення пропонується один твір, а решта інших презентуються у рубриці «Літературний навігатор», яка включає стислий анонс творів та запитання і завдання для їх самостійного опрацювання.

Для ефективної реалізації визначених Державним стандартом та навчальною програмою змістових ліній літературної освіти була розроблена система додаткових рубрик: «Словник Мудрої Сови», «Літературна кухня», «Довідка Кота Вченого», «Авторитетна цитата», «Український мотив», «У світі мистецтва».

Як інформаційні розділи, так і художні тексти супроводжуються у підручнику блоками запитань за завдань, серед яких є такі, що розраховані на роботу в парах та групах.

Українська мова і література, російська та інші мови національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин

Особливим при реалізації освітньої галузі "Мови і літератури" у нових Типових навчальних планах є запровадження з 5-го класу обов'язкового вивчення другої іноземної мови. У той же час, загальноосвітні навчальні заклади можуть обрати для вивчення замість другої іноземної мови російську або іншу мову національних меншин, враховуючи бажання батьків та дітей та зважаючи при цьому на регіональні особливості, наявність педагогічних кадрів, забезпечення навчальною літературою. У загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням рідною мовою як друга іноземна не може обиратися для вивчення мова навчання – нею може бути будь-яка інша мова національної меншини. Наприклад, у загальноосвітніх навчальних закладах із російською мовою навчання може бути обрано для вивчення кримськотатарську, болгарську, польську та інші мови національних меншин чи іноземну мову або у загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням угорською мовою – російську, польську, румунську та інші мови національних меншин чи іноземну мову.

Рідна мова може вивчатися поглиблено, але за рахунок варіативної складової типових навчальних планів.

У нових навчальних програмах української мови і літератури, російської мови та інших мов національних меншин, інтегрованого курсу "Література" приділено значну увагу проблемі доцільного відбору навчального матеріалу з мови та літератури; більш чіткому викладу державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів; їх вікові можливості; розподілу годин на ту чи іншу тему; розвантаженню і скороченню змісту окремих розділів шляхом спрощення понятійного і термінологічного апарату; усунення надмірної деталізації, врахуванню міжпредметних зв'язків при вивченні мови і літератури взагалі.

Доводимо до відома, що відповідно до нових Державних стандартів базової і повної загальної середньої освіти розробляються Вимоги до оцінювання навчальних досягнень учнів із російської та інших мов національних меншин (основна школа).

Українська мова та література

Володіння державною мовою має особливе значення для соціалізації громадян України всіх національностей, успішної їх інтеграції в українське суспільство.

Основна мета вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин – допомогти учням опанувати основи грамоти з використанням принципів особистісно зорієнтованої моделі навчання, навчити їх висловлювати думки, грамотно писати і любити українське слово, сприяти розвиткові комунікативних навичок школярів.

Особливістю нових програм з української мови є формування їх змісту з опорою на рідну мову учнів, що дає можливість краще пояснити специфіку звукового ладу, ритмомелодіку фрази виучуваної мови, спільне й відмінне у граматичних системах мов, а також формування та розвиток навичок говоріння та аудіювання українською мовою з метою подальшого забезпечення потреб спілкування.

У програмах передбачено, щоб учитель звертав увагу учнів на ті явища і факти української мови, які мають суттєві розбіжності з подібними в рідній, а також на специфічні, властиві тільки виучуваній мові питання культури мовлення.

Вивчення української мови у **5 класах** здійснюватиметься за наступними навчальними програмами (з їх змістом можна ознайомитися на веб-сайті МОН України www.mon.gov.ua):

- Українська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою (укладачі: Бондаренко Н.В., Караман С.О., Ярмолук А.В., Кононенко В.Л., Савченко О. В.).
- Українська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою (укладачі: Бабич Н. Д., Гуйванюк Н. В., Тодорюк С. С., Змошу О. С., Фонарюк Т. І.).
- Українська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням молдовською мовою (укладачі: Свінтковська С.А., Дмитрієв С. В., Могильницька Г. А., Пасат О. О., Бойко О. І., Журавель М. І., Маларьова Н. О.). Програму створено вперше, і вона поступово починає діяти з 1 вересня 2013 року. У 6-9 класах використовується навчальна

програма "Українська мова: для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням румунською мовою (за ред. Н.Д. Бабич. – Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005).

- Українська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням польською мовою (укладачі: Пилип М.Б., Василько З. С., Буткевич Н. В., Пристанська О. І., Бойцун О. М.). Програму створено вперше, і вона поступово починає діяти з 1 вересня 2013 року. У 6-9 класах використовується навчальна програма "Українська мова: для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою (укладачі: Бондаренко Н. В., Беляєв О. М., Паламар Л. М., Кононенко В. Л. – Чернівці: Видавничий дім "Букрек", 2005).
- Українська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням угорською мовою (укладачі: Галас А.М., Гнаткович Т.Д., Бориова Є.Е., Лавер К. М., Лукач А.Ю.).

Звертаємо увагу українських словесників на те, що вивчення української літератури у 5, 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин здійснюватиметься за навчальними програмами та підручниками для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання; у 6 - 9 класах - вчителі працюють за навчальною програмою з української літератури за ред. Івасюк О. М. з урахуванням змін, внесених до неї (див. «Методичні рекомендації щодо реалізації галузевої Програми поліпшення вивчення української мови у загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин на 2008/09 роки» від 08.10.08 № 1/9-647), та підручниками цього ж авторського колективу.

Російська мова та інші мови національних меншин

Головна мета вивчення російської та інших мов національних меншин в загальноосвітніх навчальних закладах – надати основи знань про мову, що дозволить забезпечити достатньо високий рівень спілкування та грамотного письма, необхідних для успішної індивідуальної та соціальної діяльності, міжкультурного взаєморозуміння. Ця мета реалізується через головний методологічний принцип – комунікативність навчання.

Вивчення російської мови і літератури у 5 класі буде здійснюватися за наступними навчальними програмами:

- Російська мова: для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою (укладачі: Голобородько Є.П., Озерова Н.Г., Михайловська Г.О., Стативка В.І., Давидюк Л.В., Бикова К.І., Яновська Л.Г., Кошкіна Ж.О.);
- Російська мова: для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою (укладачі: Баландіна Н.Ф., Синиця І.А., Фролова Т.Я., Бойченко Л.А.);
- Російська мова: для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою (початок вивчення з 5 класу) (укладачі: Курач Л.І., Корсаков В.О., Фідкевич О.Л., Гудзик І.П.).

У 5 класі загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою за умови вивчення російської мови у початкових класах необхідно використовувати навчальну програму авторів Баландіної Н.Ф., Синиці І.А.,

Фролової Т.Я., Бойченко Л.А., коли мова починає вивчатися вперше з 5 класу – навчальну програму авторів Курач Л.І., Корсакова В.О., Фідкевич О.Л., Гудзик І.П. При вивченні російської мови за рахунок варіативної складової типових навчальних планів необхідно користуватися навчальною програмою з факультативного курсу за редакцією Крюченкової О. Ю., навчальною програмою курсу за вибором автора Фролової Т.Я. (див. на сайті Міністерства).

Порядок вивчення російської мови у **6-9 класах** залишається таким, як і в попередні роки. Вона може вивчатися за двома варіантами типових навчальних планів (див. додатки 1 та 2), затверджених наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05.02.2009 № 66. Одним із них передбачено вивчення російської мови (або інших мов національних меншин) як предмета в інваріантній складовій з 1 по 11 клас (по 2 години на тиждень); за другим – за рахунок варіативної складової, починаючи з 1 або 5 класів. В останньому випадку, форми вивчення російської мови (вона може вивчатися як предмет, курс за вибором, факультатив) та кількість годин на її вивчення визначає адміністрація загальноосвітнього навчального закладу, яка формує варіативну складову навчального плану, враховуючи при цьому побажання учнів та їх батьків. У випадку, коли російська мова вивчається за рахунок варіативної частини як предмет, необхідно користуватися навчальними програмами за ред. Баландіної Н. Ф. або Гудзик І. П., Корсакова В. О., скоригувавши їх зміст на відповідну кількість годин, визначену у робочих навчальних планах загальноосвітнього навчального закладу. Скоригована програма має погоджуватися на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу та затверджуватися директором навчального закладу. У такому ж порядку можуть вивчатися інші мови національних меншин.

У разі обрання російської мови замість другої іноземної в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин можуть бути використані перераховані вище навчальні програми.

Вивчення російської мови за рахунок варіативної частини здійснюватиметься за наступними програмами:

- Російська мова (курс за вибором). Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. / Т.Я. Фролова. 2010;
- Программы для средних общеобразовательных учебных заведений с обучением на украинском языке. Русский язык. Факультативный курс. 5-11 классы / Л.В. Давидюк. 2010.

Вивчення мов національних меншин у 5 класі здійснюватиметься за наступними програмами:

- Кримськотатарська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою (укладачі: Алієва Л.А., Яяєва А.М., Берберова Р.А., Зіятдінова Д.М.)
- Молдовська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою (укладачі: Кьося В.В., Фетеску Л.І.)
- Польська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою (укладачі: Іванова М.С., Ільчук В.Т., Дудкевич Н.В., Куц М.І.)

- Румунська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою (укладачі: Остафій О.Р., Говорнян Л.С., Бику А.М., Бурла О.К., Попа М.К., Сланіна З.І.)
- Угорська мова: для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (укладачі: Браун Є. Л., Бардош Н. С., Зикань Х.І., Кейс М.Ю., Пердук І. Е.).
- Болгарська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (укладачі: Бузіян Н. С., Кора І.Ф., Пєєва В.Д.)
- Гагаузька мова для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (укладачі: Мілков А. М., , Чебанова М.Ф.,)
- Кримськотатарська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською (російською) мовою (укладачі: Алідінова М. І., Аблякімова З. З., Люманова Ш. Я., Селяметова Д.У.)
- Ромська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (укладачі: Бучацька Т. Г., Єрмошкін С. М., Семенова О. С., Мисик І. Г.)
- Мова іврит для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (укладачі: Бакуліна Н. В., Сапіро В. Л.,)
- Молдовська мова для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (укладачі: Фетєску Л. І., Кьося В. В., Страт Л. П.)
- Польська мова для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (укладачі: Бучацька Т. Г., Войцева О. А.)
- Польська мова: для 5–9 класів (1-й рік навчання) загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (укладачі: Бугера Л.Д., Мацькович М.Р., Пришляк Л.А.)
- Словацька мова: для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою (укладач: Сливка Б. М..)

Інтегрований курс «Література» в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти зазначено, що складовими літературного компонента є емоційно-ціннісна, літературознавча, загальнокультурна і компаративна лінії.

Емоційно-ціннісна лінія забезпечує розкриття гуманістичного потенціалу та естетичної цінності творів української, світової літератури, а також літератур національних меншин, формування світогляду учнів, їх національної свідомості, моралі та громадянської позиції.

Літературознавча лінія передбачає вивчення літературних творів у єдності змісту і форми, оволодіння учнями основними літературознавчими поняттями, застосування їх у процесі аналізу та інтерпретації художніх творів, розгляд літературних творів, явищ і фактів у контексті літературного процесу, виявлення специфіки літературних напрямів, течій, шкіл у розвитку української літератури, світової літератури і літератур національних меншин, розкриття жанрово-

стильових особливостей художніх творів, ознайомлення учнів з основними принципами художнього перекладу.

Культурологічна лінія передбачає усвідомлення творів художньої літератури як важливої складової мистецтва, ознайомлення учнів з основними цінностями світової художньої культури, розкриття особливостей творів, літературних явищ і фактів у широкому культурному контексті, висвітлення зв'язків літератури з філософією, міфологією, фольклором, звичаями, віруваннями, культурними традиціями різних народів і національностей, розширення ерудиції учнів, виховання їх загальної культури, поваги до національних і світових традицій, толерантного ставлення до представників різних культур, віросповідань, рас і національностей.

Компаративна лінія забезпечує порівняння літературних творів, їх компонентів (тем, мотивів, образів, поетичних засобів та іншого), явищ і фактів, що належать до різних літератур, встановлення зв'язків між українською, світовою літературою і літературами національних меншин, розгляд традиційних тем, сюжетів, мотивів, образів у різних літературах, зіставлення оригінальних творів і україномовних перекладів літературних творів, увиразнення особливостей української культури та літератури на основі світової, демонстрацію лексичного багатства і невичерпних стилістичних можливостей української мови.

Зміст літературної освіти з урахуванням вікових особливостей учнів визначає художні твори, літературні явища і факти, розкриває їх ідейно-естетичну своєрідність та значущість в історії української і світової культури, встановлює зв'язки між різними національними літературами, літературою і фольклором, літературою і міфологією, літературою і філософією, літературою та іншими видами мистецтва, передбачає обсяг загальних теоретичних понять, необхідних для розуміння літератури як мистецтва слова, формування вмінь аналізувати та інтерпретувати художні твори в різних аспектах.

Засвоєння учнями літературного компонента сприяє їх залученню до надбань вітчизняного і світового письменства, розвитку стійкої мотивації до читання, потреби у зверненні до художньої літератури протягом життя, збагаченню духовно-емоційного досвіду, формуванню загальної культури, підвищенню рівня володіння українською, іноземними мовами та мовами національних меншин.

Враховуючи, що інтегровані курси «Література» (національної меншини та світова) вивчаються паралельно з українською літературою, особлива увага має бути приділена взаємодії різних культур. Тому доцільно у доступній для учнів формі розкривати контактні, типологічні та генетичні міжлітературні зв'язки, виявляти роль українських письменників і перекладачів у творчості майстрів інших народів. Під час розгляду програмових творів слід підкреслювати також взаємозв'язки літератури з іншими видами мистецтв, зважаючи, що літературний текст як факт мистецтва відображає ознаки конкретної культурної епохи, її філософські концепції. Вивчення літературних творів на тлі широкого культурологічного контексту сприятиме осмисленню фундаментальних цінностей культури.

Вивчення інтегрованих курсів «Література» (національної меншини та світова) у **5 класах** здійснюватиметься за навчальними програмами:

- Література (російська та світова) для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою (укладачі: Исаева Е.А., Клименко Ж.В., Корниенко О.А., Мельник А.О., Храброва В.Е., Мухин В.А., Данилова И.Н).
- Література (кримськотатарська та світова) для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням кримськотатарською мовою (укладачі: Веліуллаєва А. В., Кокієва Айше, Алієва Л.А., Муртазаєва Г.Е.).
- Література (молдовська та світова) для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням молдовською мовою (укладачі: Силантьєва В.І., Фетеску Л.І., Кьося В.В.).
- Література (польська та світова) для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з польською мовою навчання (укладачі: Лебедь Р.К., Ліра Л.А., Гандз Л.А.).
- Література (румунська та світова) для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням румунською мовою (укладачі: Остафій О.Р., Говорнян Л.С., Андрухович О.Г., Герман Д.С., Колесникова Д.О., Ротару Л.М., Сувейко Н.О.).
- Література (угорська та світова) для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою (автори Браун Є. Л., Бардош Н. С., Зикань Х. І., Кейс М. Ю., Пердук І. Е.)

У пояснювальних записках до чинних програм зазначено, що кількість годин на вивчення розділів і тем є орієнтовною, тому вчитель, виходячи з конкретних умов навчання, має право самостійно здійснювати перерозподіл годин протягом всього навчального року та реалізувати зміст навчання за рахунок резервного часу та інтенсифікації навчального процесу.

Вчителі мають працювати за підручниками та навчально-методичними посібниками, які щорічно зазначаються в «Переліку програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням російською та іншими мовами національних меншин» та «Переліку програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням українською мовою» для основної і старшої школи, що друкуються на початку кожного навчального року в «Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України».

Іноземні мови

Соціально-економічні та культурні тенденції розвитку сучасного суспільства викликають необхідність навчання учнів іноземної мови як важливого засобу міжкультурного спілкування. Оволодіння іноземною мовою надає додаткові можливості для самореалізації особистості в сучасних умовах.

Програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів будуються на засадах загальнодидактичних принципів, враховують особливості методичної організації процесу навчання кожної мови окремо, а також навчальний досвід учнів у вивченні як і рідної мови. Пріоритетним є комунікативний підхід до навчання.

Цілі, завдання і особливості навчання:

Навчання іноземних мов в 5-му класі реалізується через навчально-методичне забезпечення вивчення предмета. Вивчення іноземних мов в цьому навчальному році буде здійснюватись за програмами “Іноземні мови 5-9 клас.” та підручниками:

1. Англійська мова
англійська мова 5 клас авт. Карп'юк О.Д. (вид. “Лібра Терра”, 2013 р.);
англійська мова 5 клас авт. Несвіт А.М. (вид. “Генеза”, 2013 р.);
2. Німецька мова
німецька мова 5 клас авт. Горбач Л.В., Савченко Л.П., Сидоренко М.М. (вид. “Грамота”, 2013р.);
німецька мова 5 клас авт. Сотнікова С.І., Гоголева Г.В., (вид. “Ранок”, 2013р.);
3. Французька мова
французька мова 5 клас авт. Клименко Ю.М. (вид. “Генеза”, 2013р.);
4. Іспанська мова
іспанська мова 5 клас авт. Редько В.Г. (вид. “Генеза”, 2013.)

Навчальний матеріал, передбачений програмою, і процес навчання підпорядковуються досягненню практичних, освітніх, виховних і розвивальних цілей в їх єдності. Він повинен забезпечувати не лише оволодіння знаннями, навичками і вміннями з предмету, але й розвивати увагу, пам'ять, мислення учнів, формувати в них уміння робити висновки і узагальнення, розширювати світогляд, підвищувати культурний рівень, сприяти розвитку особистісних якостей, у тому числі доброзичливості, співпереживання, колективної взаємодопомоги тощо.

Цілі і методи навчання мають бути спрямовані на розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння (діалогічного і монологічного мовлення), читання, письма.

Головна мета навчання іноземної мови полягає у формуванні в учнів комунікативної компетенції, яка дозволяла б їм здійснювати спілкування в усній та писемній формах у межах сфер і тем, визначених програмою.

Навчально-виховний процес здійснюється з опорою на такі теоретичні положення (принципи).

1. Принцип комунікативної спрямованості навчання забезпечує таку організацію навчального процесу, який веде до належного рівня практичного володіння іноземною мовою в усній і писемній формах. Слід приділяти багато уваги роботі учнів в парах, трійках та ланцюжком. Учням бажано давати “завдання контрольованого говоріння”, в яких вони навчаються починати розмову, використовуючи ініціативну репліку, правильно і швидко реагувати на ініціативну репліку співрозмовника та підтримувати бесіду.

2. Принципи ситуативності та тематичної організації навчального матеріалу створюють умови для адекватної реалізації ідеї комунікативності. За змістом оволодіння мовою відбувається у межах тем, визначених програмою, а основною формою організації спілкування вважається мовленнєва ситуація. Спілкування дітей слід будувати відповідно до ситуацій наступних сфер спілкування:

соціально-побутова сфера спілкування (родина уподобання членів родини, їх професії, допомога старшим, сімейні традиції;

будинок і квартира, домашні обов'язки, уподобання; тварини;

освітня сфера: школа, розклад занять, навчальні предмети, розпорядок дня, канікули;

3. *Принцип діяльнісного характеру навчання*, що передбачає цілеспрямоване оволодіння мовленнєвими діями з метою їх подальшого використання для розв'язання певних комунікативних завдань, забезпечуючи таким чином мовленнєву взаємодію учнів, характерну комунікативному підходу до навчання.

4. *Принцип соціокультурного спрямування навчального процесу*, який забезпечується відповідними автентичними матеріалами (текстами, ілюстраціями тощо). У зміст навчання в 5-му класі входять також лінгвокраїнознавчі знання, навички й уміння, необхідні для спілкування з носіями мови, а також для розуміння автентичних текстів а саме:

а) знання учнями:

імен власних, назв міст;

назв тварин, рослин, типових для країн, мова якої вивчається;

державної символіки;

дитячого фольклору (пісні, ігри, лічилки, прислів'я і приказки);

в) уміння:

вживати форми мовного етикету;

орієнтуватись у правилах ігор однолітків країни, мова якої вивчається;

порівнювати звичаї, що лежать в основі святкування свят у країнах, мова якої вивчається, та у своїй країні.

5. *Принцип домінуючої ролі вправ і завдань* підкреслює специфіку оволодіння іноземною мовою як навчальним предметом відповідно до того, що основним має бути досягнення належного рівня сформованості навичок і вмінь шляхом організації інтенсивної тренувальної діяльності. Відповідно до комунікативно орієнтованого підходу до навчання іноземних мов пріоритет надається комунікативно спрямованим завданням і вправам, які забезпечують оволодіння мовою як засобом спілкування. Проте це не означає, що у навчальному процесі ігноруються мовні вправи, які сприяють засвоєнню нормативного мовлення у фонетичному, лексичному і граматичному аспектах. Відповідно до чинних умов навчання такі вправи мають бути комунікативно спрямованими, відігравати допоміжну роль і, зазвичай, використовуватись у контексті з комунікативними завданнями і бути підпорядкованими їм.

Оволодіння іншомовною граматиною повинно відбуватися спочатку в усному мовленні на основі мовних зразків. Введення граматичних структур слід починати з показу форми, значення й вживання граматичної структури. Тренування бажано проводити спочатку усно в тренувальних вправах, що включають відтворення готового зразка, підстановку у ньому нових елементів, трансформацію і репродукцію. Такі вправи повинні бути направлені на інтереси учнів і носити комунікативний характер.

6. *Принцип взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності* враховує спільні психологічні механізми, спирається на використання максимуму відповідних аналізаторів для досягнення належного рівня сформованості навичок

і вмінь.

Аудіювання у 5-му класі є пріоритетом і конкретизується умінням сприймати і розуміти інформацію. Розвиток навичок аудіювання відбувається протягом усього року при веденні уроку іноземною мовою, при слуханні розповідей вчителя, при введенні нового лексико-граматичного матеріалу. Кроки вчителя по організації слухання - це мовна настанова, зняття труднощів, слухання тексту із завданням. У 5-му класі передбачений спеціальний етап, що в обов'язковому порядку містить роботу над текстами для аудіювання.

Говоріння в 5-му класі здійснюється у формі монологічного і діалогічного висловлювань, навчання діалогу і монологу відбувається паралельно і взаємозалежно. Навчання діалогічному мовленню в 5-му класі може здійснюватися на ситуативній основі. Воно може здійснюватися на основі діалога-зразка з подальшим виходом на міжтематичний діалог. Монологічне мовлення учнів представлене різними рівнями – від елементарного до розгорнутого монологічного висловлювання. Воно може бути репродуктивним (наприклад заучування зразків діалогів), змішаним (підготовленим на основі опор і власного мовного і мовленнєвого досвіду) і продуктивним тобто цілком самостійним. Зміст говоріння задають сформульовані вчителем ситуацію тексти для аудіювання та читання.

Особлива увага у 5-му класі приділяється навчанню читання. Читання забезпечується навчальними текстами, що являють собою фіксацію усного мовлення на письмі і не містять невивченої лексики, тим більше граматики а також інформативними текстами, що учні можуть інсценувати. Послідовність роботи над технікою читання в 5-му класі наступна: тренувальні вправи в читанні слів, словосполучень, пропозицій з розширшеннями, читання вголос коротких текстів і інсценоване читання інформативних текстів. Особливістю п'ятого року навчання є формування поряд з орфографічними навичками лексико-граматичної правильності письма з подальшим формуванням дій, що забезпечують виклад мовного матеріалу в письмовій формі. Для цього передбачені такі письмові вправи: відповіді на запитання та складання запитань до тексту, складання плану до прочитаного тексту, вправи на запитання-відповіді з частковою зміною мовного матеріалу, складання листа другу за зразком, розповідь з придуманим початком/кінцем, вправи на трансформацію мовного зразка, написання нотаток.

Враховуючи те, що у 2013/2014 н.р. **вводиться вивчення другої іноземної мови** у загальноосвітніх навчальних закладах, та те, що на вивчення другої іноземної мови навчальним планом відводиться менша кількість годин, то, звичайно, рівень володіння уміннями і навичками у всіх видах мовленнєвої діяльності буде дещо відрізнятися від результатів, досягнутих у вивченні першої іноземної мови (як у якісних, так і у кількісних показниках).

Навчання другої іноземної мови в 5-му класі реалізується через навчально-методичне забезпечення вивчення предмета. Викладання другої іноземної мови в цьому навчальному році буде здійснюватись за програмами “Іноземні мови 5-9 клас .” та підручниками:

1. Англійська мова

англійська мова 5(1) клас авт. Пахомова Т.Г., (вид. “Методика”, 2013р.);

2. Німецька мова

німецька мова 5(1) авт. Сотникова С.І., Білоусова Т.Ф., (вид. “Ранок”, 2013р.);

німецька мова 5(1) авт.Сидоренко М.М., Палій О.А., (вид. “Ранок”, 2013р.);

3. Французька мова

французька мова 5(1) авт. Клименко Ю.М., (вид. “Методика”, 2013р.);

Навчальний процес організується у такий спосіб, щоб сприяти формуванню в учнів умінь і навичок в усному (говоріння, аудіювання) і писемному (читання, письмо) мовленні. Процес навчання всіх видів мовленнєвої діяльності має здійснюватися паралельно і взаємопов’язано. У 5-му класі з огляду на вікові особливості учнів і їхній навчальний досвід не доцільно запроваджувати мовні пропедевтичні курси. Навчання варто розпочинати відразу з формування в учнів навичок і вмінь з певної теми. У зв’язку з цим фонетичний аспект мовлення має засвоюватися безпосередньо у практичній діяльності під час оволодіння тематичним лексичним і граматичним матеріалом. Робота над вимовою здійснюється постійно упродовж усього курсу навчання.

Значна кількість вправ і завдань, а також видів навчальної діяльності, які широко використовувались у навчанні першої іноземної мови і співвідносилися з віковими особливостями учнів, не завжди будуть методично доцільними для навчання другої іноземної мови. Слід уникати прямого перенесення всіх видів навчальної діяльності, які використовувались у початковій школі під час навчання першої іноземної мови, на початковий етап у вивченні другої іноземної мови. Учитель має добирати такі види вправ і завдань і використовувати такі види навчальної діяльності, які співвідносилися б з зазначеними вище чинниками. Усі вправи і завдання мають бути комунікативно спрямованими, а навчальні дії учнів чітко вмотивованими.

Навчання дітей цієї вікової групи характеризується використанням прийомів та способів навчання, які активізують мовленнєву діяльність учнів, їх ініціативність у виконанні завдань. Учні найбільше приваблюють завдання, які вимагають самостійності, вміння комбінувати матеріал в залежності від потреб мовленнєвої ситуації. Можна відзначити такі тенденції в організації навчання на цьому етапі навчання: ширше використання вправ, що імітують умови природного іншомовного спілкування, зростання ролі самостійної роботи учнів, більша опора на вербальну наочність та підказки, збільшення питомої ваги парних та групових форм роботи.

Оволодіння другою іноземною мовою буде ефективним лише в тому випадку, якщо у школярів будуть яскраво виражені пізнавальні інтереси, що звичайно виявляються в загальному позитивному відношенні до навчання. Воно буде більш успішним лише в тому випадку, якщо в учнів будуть домінувати внутрішні, адекватно-усвідомлювані, реально діючі пізнавальні мотиви, що у єдності із широкими соціальними мотивами забезпечать позитивне відношення школярів до предмета, що буде сприяти досягненню практичного оволодіння учнями іноземною мовою.

На кінець 5-го класу в учнів мають бути сформовані такі **комунікативні уміння**:

в аудіюванні:

- розуміти усні висловлювання партнерів у спілкуванні в межах тематики і ситуацій, визначених програмою, і адекватно реагувати на них;

- розуміти прохання і вказівки вчителя, однолітків, пов'язані з навчальними та ігровими ситуаціями в класі;

- розуміти загальний зміст навчальних, а також нескладних автентичних текстів (оповідання, вірші);

- повністю і точно розуміти короткі повідомлення переважно монологічного характеру, побудовані на знайомому учням мовному матеріалі;

в говорінні:

- здійснювати діалогічне спілкування з дорослими і однолітками, в тому числі й з носіями мови, у межах сфер, тематики і ситуацій спілкування, визначених програмою;

- робити зв'язні висловлювання відповідно до сфер, тематики і ситуацій спілкування, використовуючи основні комунікативні типи мовлення (опис, повідомлення, характеристику);

в читанні:

- виразно читати вголос;

- читати про себе з метою:

- а) розуміння основного змісту навчальних, а також нескладних автентичних текстів, які відповідають рівню розвитку і навченості школярів;

- б) повного і точного розуміння змісту навчальних, а також нескладних автентичних (адаптованих) текстів, побудованих на знайомому учням мовному матеріалі і які містять незнайомі слова, про значення яких можна здогадатися;

- в) пошуку необхідного (цікавого) матеріалу (пошукове читання);

в письмі:

- написати особистого листа зарубіжному однолітку, вітальну листівку, оформити конверт, адресу у відповідності з нормами, прийнятими в країні, мова якої вивчається;

- заповнити анкету;

- скласти і записати план прочитаного;

- робити необхідні виписки з тексту;

- складати короткий план і тези виступу.

В основі навчання лексики й граматики лежить принцип випереджаючого усного засвоєння мовленнєвих зразків через комунікативні завдання, а потім аналіз і перенесення цього матеріалу на подальшу мовленнєву практику. Згідно з комунікативним підходом до навчання новий мовний матеріал (лексичний і граматичний) спочатку пред'являється у певному контексті, а вже потім активізується в усному і писемному мовленні за допомогою відповідних вправ і завдань. Вони мають бути комунікативно спрямованими і сприяти формуванню в учнів знань не тільки про значення нової мовної одиниці, але й про її формоутворення та функції (застосування) у мовленні. На основі цих знань мають формуватися відповідні мовні навички. Такий комунікативно-когнітивний підхід до навчання мовного матеріалу сприяє усвідомленому його засвоєнню і адекватному використанню у практичній мовленнєвій діяльності.

Процес навчання другої іноземної мови супроводжується певними труднощами. Серед них найвагомішими є:

- 1) психологічні труднощі, зумовлені переходом до нового навчального предмету “друга іноземна мова”;

2) труднощі, пов'язані з впливом на процес навчання рідної та першої іноземної мови (міжмовна інтерференція);

3) труднощі, викликані різницею у фонетичному, граматичному, орфографічному аспектах першої та другої іноземних мов тощо.

Шляхи подолання цих труднощів різноманітні, а саме:

1) визначення форм роботи і способів активізації мовленнєвої діяльності відповідно до вікових особливостей учнів;

2) раціоналізація процесу навчання за рахунок використання вже набутого мовного і мовленнєвого досвіду у вивченні рідної та першої іноземної мови;

3) вибір оптимальної технології навчання, яка враховувала б взаємодію нового іншомовного механізму з механізмом рідної і першої іноземної мови;

4) послаблення впливу міжмовної інтерференції;

5) визначення спільного і схожого в рідній, першій і другій іноземних мовах у всіх видах мовленнєвої діяльності і у зв'язку з цим використанні міжмовного переносу як важливого чинника раціоналізації навчального процесу.

Навчання усного і писемного спілкування відбувається у межах сфер і тем, передбачених програмою для навчання першої іноземної мови. Звичайно, рівень володіння кожним видом мовленнєвої діяльності буде дещо нижчим, ніж його аналог у вивченні першої іноземної мови. Він відповідатиме рівню В-1, визначеному і описаному в загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти (Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. – К.: Ленвіт, 2004. – 261 с.).

Історія

У межах навчального предмета «Історія України» в 5 класах загальноосвітніх навчальних закладах України з 2013/14 н. р. вивчатимуть курс *Вступ до історії*. Цей курс є *пропедевтичний*, що й визначає його місце в системі шкільних історичних курсів та поміж інших навчальних дисциплін, а також початковість, елементарність його змістової частини й тих вимог, які висуваються до загальноосвітньої підготовки учнів. Мета, завдання й зміст курсу ґрунтуються на засадах, сформульованих у Державному стандарті базової та повної середньої освіти (освітня галузь «Суспільствознавство»), а саме: «Метою навчання історії в загальноосвітній школі є формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу».

Мета, завдання та зміст курсу

З огляду на вищезазначене **основною метою** курсу є створення умов для успішного опанування учнями наступних систематичних курсів історії України та всесвітньої історії.

П'ятикласники уперше ознайомлюються з навчальним предметом «Історія», тому головними **завданнями** курсу є:

- формування уявлень і початкових знань учнів про історію як галузь людських знань, як науку, що має свій предмет вивчення і свої методи дослідження;

- розвиток у школярів інтересу до предмета та мотивації до його вивчення.

Крім того, курс передбачає розв'язання низки загальнодидактичних завдань із

розвитку пізнавальних можливостей та особистісних якостей учнів.

Зміст пропедевтичного курсу передбачає, що після його вивчення учні будуть:

- знати і розуміти, що таке історія, як відбувається відлік часу в історії, як історики довідуються про минуле,

- застосовувати набуті знання та вміння для того, щоб визначати тривалість і послідовність історичних подій, співвідносити рік із століттям, розрізняти умовні позначки і знаходити місця історичних подій на карті,

- знаходити у підручнику та адаптованому тексті документа відповіді на запитання і складати розповідь про подію або постать за запропонованим учителем алгоритмом,

- зіставляти окремі події з історії родини з історією рідного краю та України, виявляти ставлення до історії, окремих подій та вчинків історичних діячів, оцінювати роль громадян, музеїв та історичної науки у збереженні минулого.

У новій чинній програмі зазначено кількість годин на вивчення курсу (загалом – 35 годин, 1 година на тиждень). Передбачено години для уроків узагальнення та тематичної перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок учнів, уроку підсумкового узагальнення та практичних занять. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки в програмі сформульовано як перелік умінь та навичок, що їх мають набути учні в процесі вивчення кожної теми. Програмою курсу обов'язково передбачено години **резервного часу**, які вчитель використовуватиме на власний розсуд.

Історичний *зміст* курсу реалізовано в хронологічній послідовності, що дає змогу створити конкретні образи історичних епох та сформувати чіткі просторові й часові уявлення учнів. Беручи до уваги вікові особливості пізнавальної діяльності дітей 10–11 років, в учнів формуються первинні знання та уявлення про розвиток історії як науки і як живої пам'яті про життя людей у минулому, про історичний час і простір, про що саме та про кого пишуть історики. Передбачається ознайомлення дітей з історичними джерелами різних типів, – як письмовими, так і візуальними, а також речовими, включаючи пам'ятки, що формують навколишнє історичне середовище.

Курс не передбачає системного викладу інформації про минуле. Відібраний та запропонований у підручниках матеріал про події, явища, історичні персонажі тощо не є вичерпним і може доповнюватись вчителем за умови його збалансованості як з огляду подання національної та регіональної історії, так і багатоаспектності соціальної, політичної історії, історії культури та повсякдення.

«Вступ до історії» складається з трьох розділів, які дають змогу учням послідовно опанувати відповідну інформацію та початкові предметні уміння, що становлять основу подальшої історичної освіти школярів.

Перший розділ «Звідки і як історики довідуються про минуле» передбачає ознайомлення на рівні уявлень з поняттями:

- «історичний час» та одиниці і способи його вимірювання, формування початкових уявлень про хронологічну послідовність та тривалість подій у часі, про співвідношення року зі століттям;

- «історичний простір», формування початкових умінь працювати з історичною картою, її легендою та формування елементарних практичних навичок роботи з нею;

- «історичні джерела», їх види і особливості, формування початкових умінь працювати з різними видами джерел.

Другий розділ «Про що і про кого розповідає історія» знайомить учнів з важливими подіями з історії України та видатними історичними особистостями у хронологічній послідовності.

Інформація третього розділу «Що історичні пам'ятки розповідають про минуле» спрямована на формування початкових уявлень про розвиток культури та про найвизначніші культурні надбання і пам'ятки українського народу.

За результатами вивчення курсу учні мають набути таких предметних компетентностей:

- позначати на лінії часу запропоновані вчителем дати подій, співвідносити рік зі століттям або їх частинами при необов'язковому співвіднесенні з подіями; визначати (за вказаними датами) послідовність та тривалість подій, віддаленість від сьогодення;

- орієнтуватися на адаптованій історичній карті, показувати на ній територію України, її головні міста та рідне або найближче місто (село); основні події, зазначені у тексті параграфів.

- свідомо читати текст підручника, переказувати його основний зміст; відрізняти художній та науково-популярний історичні тексти; знаходити в тексті відповіді на поставлені запитання або ставити по кілька запитань до нього; складати простий план, добирати назву, знаходити в тексті історичні поняття і терміни та витлумачувати їх на основі тексту, свідомо застосовувати у навчальних ситуаціях;

- отримувати певну інформацію з різноманітних адаптованих історичних джерел, насамперед документальних та візуальних, робити нескладні висновки, узагальнення;

- на основі тексту та зображень стисло розповідати про історичну постать, складати план перебігу історичної події та кількома реченнями розповідати про неї на основі тексту, інших матеріалів підручника, висловлювати нескладні оцінні судження щодо історичних постатей і їх діяльності;

- описувати історичні пам'ятки різних історичних періодів, правильно застосовуючи необхідні терміни; визначати приналежність зображених на історичних ілюстраціях пам'яток, портретів історичних діячів до певних епох.

Особливості організації навчально-виховного процесу

Форми та методи навчання історії в 5 класі, а також зміст історичної освіти повинні обов'язково узгоджуватися з віковими особливостями учнів. Організовуючи роботу на уроках, учитель має віддавати перевагу розвивальним прийомам, уникати лекцій, конспектувань, рефератів та фронтальних зрізів знань.

З метою набуття школярами історичної та інших компетентностей та відповідно до державних вимог із загальноосвітньої підготовки учнів окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки – **практичні заняття**. Такі заняття в курсі історії мають подвійну мету: є способом вивчення нового матеріалу на основі опрацювання історичних джерел та важливим засобом формування предметних умінь і навичок учнів. Кожне із запропонованих практичних занять присвячується певній темі та передбачає переважно самостійну роботу учнів з допомогою вчителя над окремими питаннями теми з використанням

різноманітних джерел знань (підручники, де вміщено тематичні історичні джерела – як текстові, так і візуальні, довідкові матеріали, запитання і завдання, Інтернет-ресурси, фонди музеїв, місцеві історичні пам'ятки, оглянуті учнями під час екскурсій) Практичні заняття передбачають використання на уроці історичних джерел, насамперед наведених у підручнику. Адже ці джерела історії сприяють конкретизації історичного матеріалу, наповнюють зміст яскравістю та образністю, сприяють розвитку уяви та допитливості. Водночас, джерело, запропоноване для опрацювання п'ятикласникам, має бути лаконічним, простим і зрозумілим.

Під час практичного заняття вчитель є консультантом у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу залежно від віку та пізнавальних можливостей. Матеріали до практичних занять і методичні рекомендації щодо організації пізнавальної діяльності учнів подані в підручниках. Порядок проведення практичних занять і оцінювання їх результатів та наявність домашнього завдання після нього залишається у компетенції вчителя.

Уроки узагальнення до окремих розділів та урок узагальнення до курсу мають на меті допомогти учням систематизувати вивчене, відрефлексувати процес навчання і повернутись до найскладніших моментів теми, курсу, піднести розуміння навчального матеріалу на новий рівень, використати міжкурсові та міжпредметні зв'язки. Елементарність, початковість курсу зумовлює певні труднощі в проведенні уроків узагальнення. Під час таких уроків акцент має бути також перенесений на вміння учнів. Тож кожна наступна тема має відзначатися вищим рівнем сформованості вмінь. Варто пам'ятати, що від п'ятикласників не вимагається тлумачення тих історичних понять, вивчення яких передбачено програмою у старших класах, відповідати на запитання, що вимагають системних знань і багатшого життєвого досвіду.

Звертаємо увагу, що регламентована навчальною програмою година тематичного оцінювання використовується для проведення **уроку контролю і корекції навчальних досягнень учнів**. Урок контролю і корекції проводиться із пропонуванням усних, письмових або комбінованих видів завдань. На правій сторінці журналу робиться запис «Урок контролю і корекції навчальних досягнень учнів із теми «_____»». На такому уроці оцінюється пізнавальна діяльність усіх присутніх п'ятикласників. Оцінка за урок контролю враховується під час виставлення бала за тему.

Принципове значення для організації навчання історії в 5 класі мають активні та інтерактивні методи. Передумовою активного навчання є чергування різних форм діяльності учнів. Наприклад, працюючи з текстом, учні можуть шукати відповідь на запитання, добирати коментарі до ілюстрацій, складати план, порівнювати текст з ілюстраціями та картами, знаходити нові слова та витлумачувати їх насамперед додержуючись інструкцій підручника.

Роботу з підручником потрібно чергувати з коротким викладом (розповіддю) вчителя, роботою із зошитом. З огляду на вікові особливості п'ятикласників розповідь учителя не повинна мати нічого спільного з лекцією, а уроки жодною мірою не повинні зводитися тільки до читання й переказування тексту підручника. Немає потреби переповідати той матеріал, що викладений у підручнику, як і не потрібно ускладнювати виклад додатковою інформацією. Роль учителя – організувати бесіду навколо питань, що вивчаються у контексті теми чи розділу.

На перших етапах навчання бесіда передує читанню, згодом читання передує бесіді. У бесіді обов'язково використовувати елементи міркування, запитання вчителя й відповіді учнів, логічні задачі та їх розв'язок. Слово вчителя має бути образним та емоційним, воно повинно апелювати до особистісного досвіду п'ятикласників.

Обов'язковою умовою успішного навчання історії в п'ятому класі є різноманітна самостійна робота учнів. Обов'язковим також для дітей цієї вікової категорії є актуалізація знань і життєвих уявлень учнів, повторення та закріплення вивченого на уроці. Тож плануючи урок, треба передбачити час на ці етапи, скориставшись для цього відповідними завданнями підручника.

З-поміж активних методів навчання заслуговують на увагу ігрові форми. Під час вивчення курсу може йтися як про створення окремих, епізодичних ігрових ситуацій, так і про застосування ігрових моделей навчання. Варто ширше використовувати урок-екскурсію, наприклад, до місцевого музею чи історичної пам'ятки. Доречними є ігри-подорожі чи ігри-дослідження, які можна сконцентрувати в часі, обмеживши однією темою або й одним уроком.

Забезпечення курсу навчально-методичною літературою

Пропедевтичний курс *Вступ до історії* укомплектований підручниками — переможцями Всеукраїнського конкурсу підручників для 5 класу загальноосвітньої школи: В.Власова (Видавництво «Гене́за») та О.Пометун, І.Костюк, Ю.Малієнко (Видавничий дім «Освіта»).

Особливістю підручника В.Власова є те, що всі структурні елементи навчальної книги, як-от: текстові (основний текст, пізнавальні рубрики з фрагментами історичних документів) та позатекстові (апарат організації засвоєння та контролю, ілюстративний матеріал) – зорієнтовані на формування предметних компетентностей, а також на організацію рефлексивної діяльності, активну комунікацію та співпрацю учнів у навчанні.

Опрацьовувати основний текст у підручнику В. Власова запропоновано так: до кожного пункту параграфу сформульовано завдання на розвиток критичного мислення з використанням інтерактивних методик. Учням запропоновано у парах, чи групах, чи в загальному колі 1) передати зміст прочитаного трьома реченнями; 2) запропонувати до тексту інші назви: такі, які б передавали зміст тексту, втілювали б його основну думку, були б образними; 3) дібрати один іменник, два прикметники, три дієслова, які б розкривали зміст прочитаного; 4) сформулювати за змістом тексту 3–5 запитань, які починаються словами *Що? Хто? Де? Як? Коли?*, і 1 запитання *Чому?*, по черзі дати відповіді на них; 5) скласти розповідь, 6) намалювати ілюстрацію, 7) запропонувати відповідь на проблемне питання тощо.

Кожен параграф має блок питань, чітко сформульованих і таких, що дозволяють учневі вловити суть проблеми, націлюють його на самостійне осмислення й аналіз явищ та подій минулого. Після назви уроку вміщено основні питання, які опрацьовуватимуться, та сформульовано навчальні цілі відповідно до компетентісно орієнтованого підходу у вигляді *очікуваних результатів*. Наприкінці параграфу пропонується оцінити знання й уміння учнів відповідно до передбачуваних цілей уроку з допомогою рубрики «Перевірте себе». *Це дає змогу досягти завершеності навчального процесу в межах уроку*. Кожен урок завершує завдання рубрики «Рефлексія».

В основу підручника О.Пометун, І.Костюк, Ю.Малієнко закладена ідея активного залучення п'ятикласників до пізнання історії на всіх етапах уроку. Це реалізується через систему навчальних завдань, які спрямовують пізнавальну діяльність учнів на усвідомлення того, як минуле представлене в різних історичних джерелах та на розуміння основних подій вітчизняної історії. Важливим елементом роботи учнів з текстом підручника є цілеспрямована робота з історичними поняттями, яка має сформувати уважне ставлення до мови та історії як сфери наукових знань. Оскільки процес пізнання історії у п'ятикласників тільки починається, авторами розроблені алгоритми роботи з джерелами, що забезпечуватиме набуття учнями важливих первинних дослідницьких навичок роботи з доступними джерелами знань, зокрема, адаптованими уривками з історичних творів, ілюстраціями, картами, фотографіями, зображеннями культурно-історичних пам'яток тощо. Водночас тлумачення основних понять курсу, висвітлення складних історичних явищ оптимально поєднує науковість і доступність.

Методичні пропозиції вчителям поєднують традиційні форми проведення уроку та інтерактивні, що максимально відповідає віковим особливостям учнів. Детально розписані практичні роботи допоможуть педагогам правильно організувати їх проведення, учням дослідити окремі питання історичного минулого України, поєднати розуміння національної історії з історією рідного краю на локальному рівні.

Особливістю підручника є забезпечення європейського контексту у викладі історії України, що дозволить учням побачити історію своєї держави на тлі загальних історичних процесів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Історична пропедевтика націлена передусім на початкові знання, елементарні уявлення та найпростіші вміння. Історичні знання п'ятикласників можна характеризувати як фрагментарні, початкові. Відповідно, їхні навчальні досягнення мають елементарний рівень і більш практичну спрямованість, пов'язані в основному з умінями читати й розуміти адаптований історичний текст, працювати з історичними ілюстраціями, джерелами та адаптованою історичною картою. У компетенції вчителя залишається створення таких навчальних ситуацій, які максимально сприяють досягненню учнями очікуваних результатів навчання, адже елементарний рівень курсу передбачає можливість його успішного засвоєння кожним учнем.

У п'ятому класі написання рефератів не передбачено. Водночас варто заохочувати учнів до читання додаткової історичної літератури, до підготовки та участі у позаурочних тематичних заходах. Бали достатнього та високого рівня з історії може отримати п'ятикласник, який знаходить відповіді на запропоновані вчителем чи у підручнику запитання; складає простий план тексту і складає невелике історичне повідомлення; вміє виокремлювати історичну інформацію, тобто розповідає, про яку історичну подію чи постать йдеться, вміє сформулювати одне два запитання до тексту та супутніх зображень, демонструючи рівень розуміння запропонованої інформації; позначає на лінії часу запропоновані дати, співвідносить їх зі століттями або їх частинами; знаходить на історичній карті місця найвизначніших подій тощо.

Варто пам'ятати, що перше знайомство з історією має бути цікавим, розвивальним, зрозумілим і доступним (і, вочевидь, не завжди легким!). Толерантність, урахування історичної поліконфесійності і багатонаціональності українського суспільства, увага до освітніх запитів учнів допоможуть вчителям зробити уроки історії уроками об'єднання і взаємоповаги.

Особливої уваги вчителів історії всіх класів потребує вивчення пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва. Традиційно зображення пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва залучають до предметної наочності – таких пам'яток матеріальної культури або їхніх реконструкцій, які дають змогу на основі безпосереднього сприйняття створювати в учнів достовірні зорові образи історичного минулого. Такі зображення служать опорою для розкриття сутності історичних явищ, дають змогу конкретизувати історичні факти, сприяючи формуванню історичних понять, розвитку дослідницьких умінь, пізнавального інтересу до минулого. Окрім того, пам'ятки архітектури виконують роль первинних джерел історичних знань школярів, адже вони справжні, документальні пам'ятки історії й культури досліджуваної епохи.

З метою виконання вимог програми історії, як-от: *характеризувати* культурні досягнення, *розпізнавати* найвідоміші пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва, *стисло описувати* їх – комісією з історії Науково-методичної Ради МОН України було ухвалено Переліки пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва з історії України та всесвітньої історії, обов'язкові для розпізнавання учнями. (*Переліки будуть надруковані у фахових виданнях*).

Наявність переліків не означає, що вчителі на відповідних уроках не повинні звертатися до інших пам'яток, особливо якщо йдеться про уроки історії рідного краю, які мають невичерпний потенціал для залучення прикладів культурної взаємодії, формування толерантності та поваги до інших народів та їхнього культурного надбання.

Інформуємо також, що міністерство рекомендує серед інших курсів вивчати курс за вибором «Культура добросусідства» (автори Араджионі М.А., Смірнов О.К.), що сприяє поглибленню знань учнів з питань багатокультурності, історії, географії, культури та традицій народів рідного краю. Курс має позитивний вплив на розвиток міжкультурної освіти, виховної роботи, профілактику ксенофобії й зниження конфліктного потенціалу в освітньому середовищі.

Природознавство

«Природознавство» – предмет, який поєднує в собі елементи знань з біології, географії, фізики, хімії, астрономії та екології. Він завершує природничо-наукову складову предмета «Природознавство» початкової школи і є пропедевтикою для систематичних курсів фізики, хімії, біології, географії та астрономії в основній школі. Зміст і методика природознавства формують цілісне сприйняття навколишнього світу, екологічну грамотність і відрізняються практичною спрямованістю.

Згідно з новою редакцією Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти мета навчання природознавства полягає у формуванні природознавчої компетентності учнів через засвоєння системи інтегрованих знань про природу і людину, основ екологічних знань, удосконалення способів навчально-пізнавальної діяльності, розвиток ціннісних орієнтацій у ставленні до

природи. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом реалізації нового змісту навчання та організації навчально-виховного процесу на засадах компетентнісного, діяльнісного підходів та особистісно-орієнтованого навчання. Основні положення Державного стандарту спрямовані не стільки на засвоєння суми природничо-наукових знань, скільки на формування вмінь здобувати ці знання.

Державний стандарт зобов'язує забезпечувати практико-орієнтовану діяльність учнів з вивчення визначених питань, соціальну та особистісну значимість цієї діяльності. У рамках практичної діяльності школярів з вивчення і збереження природи рідного краю, спостереження й оцінки екологічного стану навколишнього природного середовища виховуються необхідні ціннісні орієнтації у ставленні до природного середовища. Усе це підвищує виховний потенціал природничої освіти.

У 2013-2014 навчальному році вивчення природознавства у 5 класі здійснюватиметься за новою навчальною програмою для 5 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392) і затвердженою наказом Міністерства від 6.06.2012 р. № 664.

Типовими навчальними планами на вивчення предмета «Природознавство» в 5 класі за новою програмою передбачено 2 години на тиждень. Загальний обсяг навчального часу становить 70 год, з них 3 год – резервний час, який може бути використаний для організації різноманітних форм навчальної діяльності: екскурсій, проектної та дослідницької діяльності учнів, роботи з додатковими джерелами інформації, корекції та узагальнення знань.

Зміст природознавства для 5 класу поєднує в собі емпіричну спрямованість вивчення природи з оволодінням елементами природничо-наукових методів пізнання на рівні окремих прийомів дослідницької діяльності. В рамках природознавства розширюються знання учнів про різноманітність природних об'єктів, отримані в початковій школі, здійснюється систематизація знань про природні об'єкти та будову Всесвіту, формування первинних уявлень про взаємозв'язок між світом живої і неживої природи, між організмами, а також між діяльністю людини і змінами, що відбуваються в навколишньому середовищі. Вивчення природи своєї місцевості, усвідомлення себе частиною цієї природи сприяє формуванню у школярів емоційно-ціннісного ставлення до природи. Такий зміст предмета відповідає як віковим особливостям дітей, так і екологічним вимогам сучасного життя.

В основу програми покладено діяльнісний підхід. Оволодіння учнями окремими прийомами дослідницької діяльності є найбільш істотною функцією природознавства як пропедевтичного природничого курсу. Програма визначає обов'язковий перелік способів діяльності, до яких відносяться: визначення (впізнавання), спостереження, опис, порівняння природних об'єктів, вимірювання, проведення дослідів, використання довідкової літератури, участь у соціально-орієнтованій діяльності з вивчення екологічних проблем своєї місцевості.

Програма визначає мінімальну кількість демонстрацій, практичних робіт, практичних занять, завдань для дослідницького практикуму і проектної діяльності. В якості пріоритетів програма розглядає формування у школярів способів роботи з

природничою інформацією, комунікативних умінь, а також набуття елементів природознавчої, здоров'язбережувальної та екологічної компетенцій.

Такий підхід потребує зміни методики викладання предмета в частині посилення ролі практичної діяльності на уроці, організації роботи в малих групах, виділення часу на роботу з інформацією тощо.

Для реалізації завдань програми необхідна відповідна матеріально-технічна база, забезпечення потрібною довідковою та науково-популярною літературою (словники з природничих наук, атласи-визначники рослин і тварин, атласи географічних карт і зоряного неба, довідники різноманітних даних в табличній або графічній формі, дитячі енциклопедії з природничих наук).

Виконання практичної частини програми неможливе без наявності в кабінеті спеціально підібраних натуральних об'єктів та обладнання для практичних занять і практичних робіт. У програмі до кожного розділу подано перелік необхідного обладнання для реалізації змісту. Крім того, дуже важливим є використання у навчальному процесі реальних природних об'єктів у рамках проведення практикумів у навколишньому природному середовищі, організації і проведенні уроків-екскурсій.

Учителю слід звернути увагу на формування в учнів таких умінь:

- Спостереження як сприйняття і визначення властивостей об'єкта за допомогою органів сприйняття.
- Опис зовнішнього вигляду вивчених тіл і речовин.
- Порівняння природних об'єктів за 3-4 ознаками.
- Визначення в описі досліду або спостереження його мети, умов проведення та отриманих результатів
- Правильне використання (з урахуванням правил безпеки) лабораторного обладнання та вимірювальних приладів для вимірювання довжини, температури, маси та часу при проведенні спостережень і дослідів.
- Вибір способу вимірювання: визначення способу вимірювання величин, використання різноманітних одиниць вимірювання, відбір (або конструювання) необхідних вимірювальних приладів.
- Фіксація результатів дослідження за допомогою різних форм представлення інформації: словесного опису, малюнків, схем тощо.
- Формулювання висновків, заснованих на результатах досліджень.

Реалізація всіх зазначених вище способів діяльності буде забезпечувати діяльнісний характер предмета і служити основою для перетворення навчальної інформації в практичні особистісно значущі вміння, застосовувані в повсякденному житті.

Особливості змісту програми

Програма 5 класу починається зі «Вступу» (5 год.), під час вивчення якого учні ознайомляться з науками, що вивчають природу, методами пізнання природи та обладнанням для її вивчення. Новим у змісті цього розділу є інформація про відомих вчених-натуралістів і їхній внесок у розвиток природничих наук. У вступі учні знайомляться з методами вивчення природи (спостереження, експеримент, вимірювання) та з обладнанням для вивчення природи (лабораторне обладнання, збільшувальні та вимірювальні прилади).

На вивчення *Розділу I «Тіла, речовини та явища навколо нас»* визначено 14 годин. Зміст розділу спрямований на ознайомлення школярів із поняттями: речовини, атоми, молекули, явища. Для переконання учнів в існуванні найменших частинок речовини, доцільно використати їхній життєвий досвід, безпосередні спостереження за явищами у природі та побуті, продемонструвати досліди, що підтверджують молекулярну будову речовини, рух молекул. При демонстрації явища дифузії не рекомендується використовувати аерозолі, парфуми, які можуть спровокувати алергічні реакції у дітей.

Вивчаючи цю тему п'ятикласники знайомляться з деякими простими і складними, органічними і неорганічними речовинами (з якими найчастіше зустрічаються в природі та побуті), з фізичними, хімічними і біологічними явищами природи, розглядають їх взаємозв'язки у природі.

Важливо при вивченні навчального матеріалу про речовини і хімічні елементи, їх поширеність в природі підвести учнів до висновку про матеріальну єдність світу. Земля в цілому та її окремі географічні оболонки, організми, Сонце, інші зорі і планети утворені хімічними речовинами, що складаються з порівняно невеликої кількості одних і тих самих хімічних елементів, які виступають матеріальною основою єдності природи.

На вивчення *Розділу II «Всесвіт»* відведено 11 навчальних годин. Зміст розділу спрямований на розширення знань учнів про Всесвіт, отриманих ними в початковій школі, їх систематизацію та пропедевтику, а також формування загальнокультурної компетентності учня через засвоєння тих астрономічних знань, що є складовою культури нашої цивілізації. Водночас зміст розділу спрямований і на формування природознавчої компетентності як основної мети навчального предмета «Природознавство» у 5 класі.

Основні поняття розділу: небесна сфера, сузір'я, небесне тіло (планета, зоря, галактика) та видимі рухи світил на зоряному небі.

Розглядаючи питання про небесну сферу, потрібно звернути увагу учнів на те, що вона є прикладом *моделі*, як методу пізнання довкілля.

Важливим загальнокультурним питанням є поняття сузір'я. Зазвичай, у побуті говорять про фігури, які можна намалювати на небесній сфері по яскравих зорях того чи іншого сузір'я, але учитель має формулювати поняття сузір'я правильно, а саме – це ділянка небесної сфери, що має чітко визначені межі. Як і небесна сфера, що існує лише в уяві людини, сузір'я не є реальними об'єктами нашого Всесвіту. Небесні тіла, що належать до якогось конкретного сузір'я, насправді лежать від нас на дуже різних відстанях і між собою, зазвичай, не пов'язані.

програмою передбачено практичне заняття з визначення учнями найвідоміших сузір'їв на карті зоряного неба. Перед цим учнів потрібно ознайомити з будовою такої карти. І саме тоді доцільно розпочати Дослідницький практикум «Спостереження за зоряним небом упродовж календарного року». Суть спостережень зводиться до того, що учні разом з батьками упродовж року спостерігатимуть якесь одне сузір'я, а саме його положення відносно обраних земних орієнтирів.

Розмаїття небесних тіл доволі велике, але з огляду існування життя на Землі увага зосереджується на вивченні планет як об'єктів Всесвіту, на яких можливе існування життя, і зір, що забезпечують життя теплом і світлом. На цю особливість

доцільно звернути увагу, розглядаючи питання «Зоря – самосвітне небесне тіло» і «Планети та планетні системи».

У новій програмі розгляд питання про зорі передусє питанням про планети і Сонячну систему. Це дає можливість від поняття про небесну сферу, де для спостерігача переважають небесні світила – зорі, перейти до розгляду головної їх особливості як небесних тіл – самосвітності.

Питання відмінностей у світі зір доцільно розглядати без зайвої деталізації. Варто звернути увагу на те, що зір у космічному просторі дуже багато, але їх можна згрупувати за певними ознаками. Наприклад, порівнювати їхні розміри, колір, етапи їхнього розвитку (еволюції).

Розгляд питання про планети та планетні системи доцільно будувати з огляду на два принципові положення: 1) планета не схожа на зорю, бо не належить до самосвітних небесних тіл (ми бачимо планети Сонячної системи на зоряному небі тільки тому, що вони відбивають сонячне світло); 2) планети обертаються навколо зір, тобто вони практично не існують у Всесвіті поодиночі, окремо від своєї зорі. Цей факт дає змогу цілком органічно перейти до пояснення питання про планетні системи.

На прикладі планет Сонячної системи доцільно пояснити учням, що планети можуть мати тверді поверхні або складатися з газу. У цьому полягає головна відмінність між ними. Немає необхідності в цьому питанні детально розглядати відмінності будови різних планет Сонячної системи. Краще звернути увагу учнів на те, що планети-гіганти мають великі сімейства супутників, а також кільця.

Перехід до питання «Зоряні системи – галактики» радимо зробити під кутом огляду розширення меж пізнання довкілля людиною. Дуже довго для людини межею між відомим і невідомим була небесна сфера (сфера нерухомих зір). Тільки після того, як були визначені відстані до найближчих зір, стало зрозумілим, що Сонячна система перебуває у величезному зоряному утворенні, частину якого ми спостерігаємо на зоряному небі Землі як сріблясту туманну смугу – Молочний Шлях.

У такий спосіб підводимо учнів до розуміння того, що зорі не існують у Всесвіті осібно – вони належать до величезних за розмірами зоряних систем – галактик. Наша галактика (доцільно показати малюнок Молочного Шляху із зазначенням місця Сонячної системи) належить до спірального типу. Є галактики, що мають інший зовнішній вигляд (доцільно показати зображення еліптичних та неправильних галактик). Звертаємо увагу учнів на відомий факт – ми живемо в час існування у нашому Всесвіті галактик. Саме галактики можна вважати основними складовими цього етапу розвитку Всесвіту.

Останнім, третім Розділом програми є «Земля – планета Сонячної системи», який включає три теми.

Теми 1. «Земля як планета» (16 год.) є найбільш знайома для п'ятикласників, оскільки елементарні знання про Землю та її оболонки учні отримали у початковій школі. Дана тема найбільш повно інтегрує знання природничих дисциплін, розкриває взаємозв'язки між ними.

Зміст теми знайомить учнів з гіпотезами та сучасними уявленнями про виникнення Землі, її формою, розмірами, внутрішньою будовою, рухами та способами зображення. У ході її вивчення учні розширюють знання про

компоненти природи, без яких неможливе життя – повітря, вода, ґрунт.

Тема має глибоке екологічне навантаження. Її вивчення дає можливість розкрити необхідність охорони природи, повітря, ґрунту як необхідних складових навколишнього середовища для життєдіяльності організмів. Вона розкриває загальні закономірності природи, а особливо періодичність у русі космічних тіл і її відображення в явищах природи на Землі.

Під час вивчення даної теми особливу увагу необхідно приділити роботі з картографічним джерелами інформації, розвивати вміння використовувати їх для вирішення практичних завдань, формувати просторову компетенцію.

Тема 2. «Планета Земля як середовище життя організмів» (15 год.) спрямована на формування природознавчої, здоров'язбережувальної компетенцій. Основною метою вивчення теми є формування в учнів уявлення про організм як відкриту живу систему, яка, для забезпечення своєї життєдіяльності, постійно потребує обміну інформацією з навколишнім середовищем.

При вивченні цієї теми учні знайомляться з поняттями: організм, властивості організму, клітина. Дається уявлення про різноманітність організмів на планеті Земля (рослини, тварини, гриби, бактерії). Закладається системне бачення середовищ життя на планеті Земля, шляхом вивчення умов та чинників середовища, вплив на організми чинників неживої природи, пристосування організмів до періодичних змін умов середовища. Знання конкретизуються вивченням конкретних середовищ життя (наземно-повітряного, водного, ґрунтового) та пристосування живих організмів до життя у цих середовищах. Основна увага відводиться формуванню системного уявлення про взаємозв'язки та залежність неживої і живої природи, зокрема взаємозв'язки між організмами, співіснування організмів, угруповання організмів, екосистеми. Передбачається конкретизація окреслених питань на прикладах вивчення рослинних і тваринних організмів своєї місцевості.

Тема 3. «Людина на планеті Земля» вивчається впродовж 6 год. Її зміст націлений на набуття учнями елементів екологічної компетенції: вміння жити і діяти в навколишньому середовищі; дотримуватися норм екологічної поведінки в природі; виявляти екологічні проблеми своєї місцевості та розробляти шляхи їх розв'язання; застосовувати отримані знання в повсякденній діяльності.

Формування основ ціннісного ставлення до природи (знання рідкісних видів рослин і тварин своєї місцевості, оцінка доступними способами екологічних параметрів навколишнього середовища, усвідомлення необхідності дбайливого використання і захисту природи, прагнення внести посильний внесок у вирішення місцевих екологічних проблем).

Особливої уваги заслуговують *особливості організації навчальної діяльності на уроці*.

Головна мета уроку природознавства – розвиток дитини. Вчитель повинен так організувати навчальний процес, щоб у дітей було бажання вчитися, створити такі умови, щоб у ході кожного уроку формувалася навчальна діяльність, яка перетворює школяра в суб'єкт, зацікавленого в навчанні і саморозвитку. Учень на уроці – це повноцінний учасник різноманітних форм роботи. Учитель на уроці – організатор обставин, в яких учень, використовуючи всі спільні напрацювання, веде самостійний пошук. Вчитель має пояснити, показати, натякнути, підвести до

проблеми, створити ситуацію успіху, заохочувати, вселяти впевненість, формувати мотиви учіння, закріпити авторитет учня серед однокласників.

Урок природознавства повинен бути цікавим, а не розважальним. Тому не обійтися без проблемних задач, парадоксів, дивовижних протиріч. Сама ситуація незвичайного створює не тільки інтерес, але і потребу з'ясувати, зрозуміти, чому саме так, а не інакше.

Оптимізувати навчальний процес допоможе використання комп'ютерних технологій. Хоч у перехідний період незначна частина п'ятикласників готова до їх використання у навчанні, однак доцільно пропонувати учням такі завдання (пошук природознавчої інформації, малюнків, фотографій тіл і явищ природи, підготовка презентацій тощо). Ці технології сприяють розкриттю і розвитку особистісних якостей кожної дитини, допомагають краще засвоїти знання, підвищують рівень наочності навчання, забезпечують включення широкого кола позаурочної інформації в контекст предметної освіти, навчають її сприймати і переробляти, розвивають критичне мислення, формують інформаційну культуру школяра.

Освоєння учнями прийомів роботи з інформацією можна розділити на дві частини:

- 1) оволодіння самим процесом пошуку, розуміння, переробки і передачі інформації;
- 2) набуття навичок роботи з конкретними засобами інформаційно-комунікаційних технологій: ксерокс, факс, відеокамера, сканери, принтери, текстові редактори, графічні, електронні таблиці і тощо.

Перша частина прийомів відноситься до загальних навчальних умінь. Друга - до формування інформаційно-комунікаційної компетентності. При навчанні природознавству володіння учнями інформаційно-комунікаційними технологіями не береться до уваги при оцінюванні. ІКТ розглядаються як засіб до отримання природничої інформації та її подання.

Навчання учнів прийомам подання інформаційних повідомлень (переказувати навчальні або науково-популярні тексти, давати коротку рецензію відповідей інших учнів; використовувати природничу лексику у власних усних повідомленнях із застосуванням ілюстративного матеріалу і в письмових розповідях, брати участь у роботі малої групи співробітництва відповідно до визначеної ролі, коректно вести навчальний діалог) є завдання міжпредметного характеру. Ефективність його вирішення багато в чому залежить від координації роботи вчителів гуманітарного і природничо-наукового циклів. Целеспрямоване формування на уроках природознавства умінь, пов'язаних з поданням інформації, розвиває мовлення школярів, стимулює їх інтерес до вивчення предмета, формує комунікативну компетенцію.

Навчаючи природознавству, необхідно враховувати регіональні особливості у змісті предмета. Включати місцеві природні об'єкти у навчальний процес у рамках практикумів у навколишньому середовищі (знання найбільш поширених рослин і тварин своєї місцевості, вивчення правил безпечної поведінки у своїй місцевості).

Програмою передбачено залучення школярів до *проектної діяльності*, мета якої навчити учнів самостійного, критичного мислення; міркувати, використовуючи знання фактів, закономірностей науки, робити обґрунтовані

висновки; приймати самостійні аргументовані рішення; навчити працювати в команді, виконуючи різні соціальні ролі. Міні-проекти, які запропоновані п'ятикласникам, - це доступні творчі завдання, що виконуються на уроках природознавства у формі колективних творчих справ. Усі запропоновані міні-проекти мають, як правило, короткотерміновий характер та інтегрований зміст. Тому тривалість виконання проекту доцільно обмежити одним уроком (можливо, спареними уроками) або одним-двома тижнями в режимі урочно-позаурочних занять.

Проектна технологія навчання сприяє самостійній діяльності учнів щодо розв'язання тієї чи іншої проблеми з використанням різноманітних засобів інтеграції знань і вмінь з різних галузей. Результати виконаних проектів мають бути безпосередньо пов'язані з реальним життям. Форма представлення проекту може бути різною: теоретичне розв'язання проблеми, діюча модель, плакат, екологічний знак, план дій, результат, готовий до впровадження, тощо.

Виконання проекту передбачає декілька послідовних дій: визначення мети проекту; висунування ідей проекту і вибір з-поміж них кращої; планування проектної діяльності; безпосередня реалізація проекту; презентація проекту; оцінювання проекту і власної діяльності у ньому (самооцінювання). Участь у проектній діяльності передбачає розвиток в учнів самостійності, ініціативності, креативності, здатності визначати мету діяльності.

Працюючи над проектом, діти вчаться самостійно мислити, знаходити і розв'язувати проблеми, у них розвиваються здібності до прогнозування результатів, можливих наслідків різних варіантів розв'язання проблеми, формується вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

П'ятикласники навчаються планувати свою роботу, працювати в групі, обговорювати висунуті ідеї, вислухувати пропозиції інших членів групи, розподіляти завдання для виконання, ознайомлюються з вимогами до роботи (кінцевого продукту), дізнаються про джерела здобуття інформації.

У проектній діяльності проявляється індивідуальність дитини, вона може самостійно визначитися у виборі способу діяльності. Учень, працюючи над проектом, проходить стадії планування, аналізу, синтезу, активної діяльності. При організації проектної діяльності можлива не тільки індивідуальна, самостійна, але і групова робота учнів. Це дозволяє формувати комунікативні навички та вміння. Постановка завдань, вирішення проблем підвищує мотивацію до проектної діяльності і припускає: цілепокладання, предметність, ініціативність, оригінальність у вирішенні пізнавальних питань, неординарність підходів, інтенсивність розумової праці, дослідницький досвід.

Основні принципи організації проектної діяльності:

- створення умов, що сприяють підтриманню природної цікавості учнів, їхнього інтересу і прагнення до самостійної роботи над вирішенням проблеми;
- постійна увага до діяльності учнів в процесі навчання, готовність перебудовуватися у ході роботи на інший вид діяльності.

Основні вміння і навички

- вміти здобувати і практично використовувати знання, знаходити інформацію, аналізувати, інтерпретувати і адекватно використовувати її для вирішення проблем;
- оволодіти технологією індивідуальної та групової проектної діяльності, навчити рефлексувати власну діяльність.

За домінуючою діяльністю проекти можуть бути: практико-орієнтовані, дослідницькі, інформаційні, творчі, рольові (ігрові).

Не менш важливим є питання оцінювання результативності роботи над проектом на всіх етапах роботи. Тут можна виділити два варіанти.

Перший варіант оцінювання проекту передбачає обговорення етапів розробки, реалізації та захисту проекту.

Можлива самооцінка і оцінка однокласників. Основними критеріями можуть бути:

- Самостійність роботи над проектом
- Актуальність та значимість теми
- Повнота розкриття теми
- Оригінальність вирішення проблеми
- Артистизм і виразність виступу
- Розкриття змісту проекту на презентації
- Використання засобів наочності, технічних засобів.

Перші чотири критерії – оцінка проекту, решта – оцінка презентації.

Тематику міні-проектів учитель може змінювати відповідно до матеріально-технічного забезпечення, наявності власних цікавих дидактичних розробок, рівня підготовленості класу, інтересів дітей, регіональних особливостей природи рідного краю тощо.

Пізнання дітьми природи не обмежується рамками уроків. Воно продовжується постійно в школі і за її стінами. Сам навчальний курс є переважною мірою системотворчим стрижнем цього процесу. Ось чому важливо, щоб робота з дітьми, розпочата на уроках, продовжувалася у тій чи іншій формі і після них, наприклад, у групі продовженого дня, на позакласних заходах, «тижнях природознавства в школі». Необхідно прагнути до того, щоб батьки учнів у щоденному спілкуванні зі своїми дітьми підтримували їхні пізнавальні ініціативи, які пробуджуються на уроках. Це можуть бути і конкретні завдання для домашніх дослідів, читання та отримання інформації для дорослих.

Математика

Згідно Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів, затверджених наказом Міністерства від 03.04.2012 № 409 на вивчення математики у 5 класі відводиться 4 години на тиждень.

В основу побудови змісту й організації процесу навчання математики в 5 класі покладено *компетентнісний підхід*, відповідно до якого кінцевим результатом навчання предмета є сформовані певні компетентності учнів. Їх сутісний опис подано в програмі у розділі «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів».

Курс математики 5 класу передбачає розвиток, збагачення і поглиблення знань учнів про числа і дії з ними, числові й буквені вирази, величини та їх вимірювання, рівняння, числові нерівності, а також уявлень про окремі

геометричні фігури на площині і в просторі. Понятійний апарат, обчислювальні алгоритми, графічні уміння і навички, що мають бути сформовані на цьому ступені вивчення курсу, є тим підґрунтям, що забезпечує успішне вивчення в наступних класах алгебри і геометрії, а також інших навчальних предметів, де застосовуються математичні знання.

Основу курсу становить розвиток поняття числа та формування міцних обчислювальних і графічних навичок. У 5 класі відбувається послідовне введення дробів (звичайних і десяткових) разом із формуванням культури усних, письмових, інструментальних обчислень.

Навчальний матеріал, що стосується виразів, величин, рівнянь і нерівностей, геометричних фігур, має загалом пропедевтичний характер. Ознайомлення з ним готує учнів до свідомого системного вивчення відповідних тем у курсах алгебри і геометрії. Зокрема учні мають дістати уявлення про використання букв для запису законів арифметичних дій, формул, навчитись обчислювати значення простих буквених виразів, складати за умовою задачі й розв'язувати нескладні рівняння першого степеня на основі залежностей між компонентами та результатом арифметичних дій. Вивчення відсотків у 5 класі передбачає розв'язування задач на знаходження відсотка від числа та числа за його відсотком. Третій тип задач на відсотки – знаходження відсоткового відношення двох чисел, – вивчатиметься в 6 класі.

Важливе значення для підготовки учнів до систематичного вивчення алгебри, геометрії та інших предметів мають початкові відомості про метод координат, які дістають учні 5 класу: зображення чисел на координатному промені, знаходження відстані між двома точками за їх координатами на координатному промені.

Істотне місце у вивченні курсу займають текстові задачі, основними функціями яких є розвиток логічного мислення учнів та ілюстрація практичного застосування математичних знань. Під час розв'язування текстових задач учні також вчать використовувати математичні моделі. Розв'язування таких задач супроводжує вивчення всіх тем, передбачених програмою.

Зміст геометричного матеріалу включає початкові відомості про планіметричні (відрізок, промінь, пряма, кут, трикутник, прямокутник, квадрат, багатокутник) і стереометричні (прямокутний паралелепіпед, куб, піраміда) фігури. Учні набувають навичок вимірювання довжини відрізка й градусної міри кута, знаходження периметрів, площ і об'ємів деяких фігур, побудови геометричних фігур за допомогою лінійки, косинця, транспортира і циркуля. Розширюються уявлення учнів про вимірювання геометричних величин на прикладах вимірювання і порівняння відрізків і кутів, побудови відрізків заданої довжини і кутів із заданою градусною мірою, оперування формулами периметрів, площ і об'ємів геометричних фігур, зокрема знаходження невідомого компонента формули за відомими. Побудова кута за допомогою транспортира або косинця (прямого кута), прямої та відрізка за допомогою лінійки використовується при побудові трикутників і прямокутників.

Основа інтеграції геометричного матеріалу з арифметичним і алгебраїчним — числові характеристики (довжина, площа, об'єм) геометричних фігур. Узагальнюються знання учнів про одиниці вимірювання довжини, площі, об'єму і

вміння переходити від одних одиниць до інших, оскільки ці знання і вміння використовуються у вивченні предметів природничого циклу і в трудовому навчанні.

У навчання математики в 5 класі вводяться елементи комбінаторики. Учні набувають умінь розв'язувати найпростіші комбінаторні задачі шляхом розгляду можливих варіантів.

За результатами Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, переможцями було визнано 3 підручника з математики: «Математика. 5 клас» (автори Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С.), «Математика. 5 клас» (автори: Тарасенкова Н.А., Богатирьова І. М., Бочко О. П., Коломієць О. М., Сердюк З. О.), «Математика. 5 клас» (автор Істер О.С.). Далі детальніше про кожний з них.

Підручник «Математика. 5 клас»

(авт. Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С.)

Зважаючи водночас на вікові особливості сприйняття учнів 5 класів, на потребу початку викладання систематичного курсу математики і формування в учнів формально-логічного підходу до математичних знань, автори обрали вдаль сполучення наочно-образного початків формально-логічного підходу до курсу, що викладається. Приділено значну увагу вирішенню однієї з провідних задач сучасної масової школи – формування навичок практичного застосування набутих знань. З цією метою в підручнику викладення теоретичного матеріалу ведеться з посиланнями на спостереження і практичний досвід учнів, а формулювання значної частки задач має практичну спрямованість.

Підручник є привабливим для учнів цільової вікової категорії. Він добре ілюстрований, певна кількість текстових задач містить «цікаві відомості» з історії та географії України та світу. У низці задач діють герої улюблених книг і мультфільмів. Подано завдання, які діти можуть виконувати за допомогою комп'ютера; завдання розвиваючого характеру під рубрикою «задачі від Мудрої Сови». Усе це спрямовано на формування в учнів настанов щодо ролі математики в сучасному житті, інтересу до предмету, алгоритмічного мислення, а також інтеріоризацію математичного інструментарію.

Кращому засвоєнню знань сприяє різноманітність дидактичного матеріалу та форм його подання, зокрема наявність рубрик «Усні вправи», «Завдання для повторення», вправ для самоконтролю в тестовій формі тощо.

Підручник «Математика. 5 клас» (авт. Тарасенкова Н.А., Богатирьова І. М., Бочко О. П., Коломієць О. М., Сердюк З. О.)

Зміст навчального матеріалу подано у 8 розділах: «Лічба, вимірювання і числа», «Дії першого ступеня з натуральними числами», «Дії другого ступеня з натуральними числами», «Степінь натурального числа з натуральним показником. Площі та об'єми фігур», «Звичайні дроби», «Дії першого ступеня зі звичайними дробами з однаковими знаменниками», «Десяткові дроби та дії з ними», «Відсотки. Середнє арифметичне». Кожен розділ розпочинається переліком передбачуваних пізнавальних результатів у рубриці «У розділі дізнайтесь ...», а завершується рубрикою «Перевірте, як засвоїли матеріал розділу». Розділи підручника поділено на параграфи. У кожному параграфі є: основний навчальний матеріал; додаткові відомості у рубриці «Дізнайтесь більше»; запитання для повторення вивченого у

рубриці «Згадайте головне»; система диференційованих задач у рубриці «Розв'яжіть задачі», яка завершується окремими блоками завдань «Застосуйте на практиці» та «Задачі на повторення». Підручник також містить прикінцеві рубрики «Повторення вивченого», «Відповіді», «Предметний покажчик».

Однією з особливостей підручника є доступність учням навчальних текстів, яка надає можливість самостійно їх опрацьовувати. Навчальний матеріал спирається на наочність і життєвий досвід учнів. У підручнику реалізовано діяльнісний підхід до навчання математики. У кожному параграфі вміщено поради у вигляді вказівок щодо того, як діяти у тій чи іншій навчальній ситуації. Значну увагу приділено систематизації навчального матеріалу у вигляді таблиць або схем, що покращує застосування його до розв'язування задач, полегшує зорове сприймання тексту. Із цією ж метою на початку і наприкінці підручника подаються форзаци з довідковим матеріалом. Зміст підручника та апарат організації його засвоєння спрямовані і на творчий розвиток учнів. Підручником забезпечується організація самостійної роботи учнів. Цьому сприяють як спеціальна будова навчальних текстів, наявність вказівок і порад, так і контрольні запитання після кожного параграфа та запитання й тестові завдання після кожного розділу. Відповідаючи на запитання і виконуючи тести, учень має можливість узагальнити і систематизувати вивчені відомості, привести у систему отримані навички й уміння, привчитися самостійно працювати з підручником.

Підручник містить достатню кількість задач чотирьох рівнів складності для різних видів класної й позакласної роботи. Значну увагу приділено прикладній спрямованості змісту. В блоці завдань «Застосуйте на практиці» подано життєві ситуації, де потрібно застосовувати вивчений матеріал.

Підручник добре ілюстрований. Корольові фотографії та ілюстрації несуть добре продумане дидактичне навантаження і полегшують сприймання та розуміння учнями нового навчального матеріалу.

Підручник «Математика.5 кл» (авт. Істер О.С.)

Підручник складається з двох розділів, назви й зміст яких відповідають програмі. Кожен з них починається короткою мотивацією його вивчення. Розділи складаються з параграфів, яких у підручнику 45. Підручник, на нашу думку, дозволить не тільки засвоїти програму з математики для 5-го класу, а й буде сприяти розвитку мислення, творчих здібностей учнів, їх інтересу до навчання взагалі, і математики зокрема.

Лаконічне, але в той самий час повне пояснення теоретичного матеріалу, проілюстроване необхідною кількістю прикладів і задач. Підручник містить біля 1750 вправ, які диференційовано за 4 рівнями складності, виділено вправи підвищеної складності та задачі рубрики «Цікаві задачі для учнів не ледачих». У більшості параграфів кількість вправ подано з деяким перебільшенням. Це, разом з диференціацією вправ, дозволить вчителю вибирати вправи для класних (номери цих вправ подано чорним кольором) та домашніх робіт (номери цих вправ подано синім кольором) з урахуванням різного рівня розвитку учнів. Підручник містить структурні елементи, які спрямовані на широкі можливості самоосвіти учнів і самоконтролю знань та контролю знань учнів з боку батьків, зокрема питання до теоретичного матеріалу, «Домашні самостійні роботи», які подано у тестовій формі та завдання для перевірки знань теми у формі тематичної

контрольної роботи. Підручник містить достатню кількість вправ пропедевтичного характеру, що сприятимуть вивченню курсів алгебри і геометрії у 7-9 класах.

Інформатика

У 5 класі Інформатика вивчатиметься за програмою «Інформатика. Навчальна програма для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» (автори Жалдак М.І., Морзе Н.В., Ломаковська Г.В., Проценко Г.О., Ривкінд Й.Я., Шакотько В.В.) із розрахунку 1 година на тиждень. Програма розрахована на учнів, які до 5 класу не вивчали інформатики.

Метою навчання курсу є формування і розвиток предметної ІКТ-компетентності та ключових компетентностей для реалізації творчого потенціалу учнів і їх соціалізації у суспільстві, що забезпечить готовність учнів до активної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства та їх спроможність стати не лише повноцінними його членами, а й творцями сучасного суспільства.

Завданнями навчання інформатики в основній школі є формування в учнів здатностей, знань, умінь, навичок і способів діяльності:

- проводити основні операції над інформаційними об'єктами, зокрема створювати та опрацьовувати інформаційні об'єкти в різних програмних середовищах;
- здійснювати пошук необхідних інформаційних матеріалів (відомостей) з використанням пошукових систем, зокрема в Інтернеті;
- алгоритмічно, логічно та критично мислити;
- висувати нескладні гіпотези навчально-пізнавального характеру і перевіряти їх при розв'язуванні практичних задач з використанням ІКТ;
- використовувати засоби ІКТ для обміну повідомленнями та організації співпраці при розв'язуванні навчальних, в тому числі які виникають при навчанні інших предметів, дослідницьких і практичних життєвих завдань;
- планувати, організовувати та здійснювати індивідуальну і колективну діяльність в інформаційному середовищі;
- безпечно працювати з інформаційними системами.

Цей курс розглядається як необхідний інструмент, який в сучасному інформаційному суспільстві сприятиме більш успішному навчанню учнів, формуванню предметної і ключових компетентностей, всебічному розвитку дитини шкільного віку. ІКТ розглядаються в курсі як об'єкт вивчення, і як засоби навчання.

Відповідно до навчальної програми в 5 класі будуть вивчатись наступні розділи:

Назва розділу	Кількість годин
Інформація, інформаційні процеси, системи, технології	4
Комп'ютер як універсальний пристрій для опрацювання даних	10
Створення та опрацювання графічних зображень	9
Створення та опрацювання мультимедійних презентацій	9

Резерв	3
Всього	35

Навчальний час, який відводиться на вивчення курсу інформатики, рекомендується розподіляти таким чином:

- 30% навчального часу відводиться на засвоєння теоретичних знань,
- 70% навчального часу відводиться на формування практичних навичок роботи з сучасною комп'ютерною технікою та ІКТ.

Комісією з інформатики науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України була схвалена для використання в загальноосвітніх навчальних закладах з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу навчальна програма «Інформатика. 5-9 класи загальноосвітніх навчальних закладів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу» (за ред. академіків НАПН України А.М. Гуржія і В.Ю. Бикова). Її опубліковано в журналі «Комп'ютер в школі та сім'ї» № 6 за 2012 рік. Враховуючи спеціалізацію навчального закладу вчитель може обрати для роботи цю програму. При цьому слід врахувати, що школи не будуть забезпечуватись підручниками, що їй відповідають.

Наводимо особливості підручників з інформатики для 5 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Підручник «Інформатика. 5 клас»

(авт. Ривкінд Й.Я., Лисенко Т.І., Чернікова Л.А., Шакотько В.В.)

В основу викладення навчального матеріалу в підручнику покладено об'єктний і алгоритмічний підходи. Об'єктний підхід полягає в тому, що у кожній темі визначені основні об'єкти, вивчення яких передбачає:

- наведення означення або опису об'єкта;
- перелік його властивостей та їх стисла характеристика;
- опис множини можливих значень властивостей об'єкта;
- розгляд операцій над об'єктами, які потрібно виконати, щоб змінити значення властивостей;
- наведення класифікацій об'єктів, вивчення яких передбачено програмою, з визначенням ознак їх класифікації.

Алгоритмічний підхід полягає у представленні способів виконання операцій над об'єктами у вигляді алгоритмів. Це сприятиме розвитку в учнів алгоритмічного мислення, що виражатиметься в умінні поділяти задачі на підзадачі, чітко формулювати правила виконання окремих операцій, враховуючи можливості їх виконавців. Це є також пропедевтикою вивчення теми "Алгоритмізація" у наступних класах. Оскільки поняття алгоритму учні вивчатимуть тільки у 6 класі, то в підручнику 5 класу використовується аналог - поняття «послідовність дій, які потрібно виконати, щоб досягти поставленої мети». Опис цих послідовностей дій у змістовій частині пунктів і подальше їх застосування у системі вправ дає можливість самостійного опанування та закріплення учнями діяльнісної складової навчального матеріалу.

Названі підходи роблять можливим використання підручника у навчальних закладах з різними типами апаратних та програмних засобів. Платформонезалежний огляд об'єктів та їх властивостей формує цілісне уявлення про предмет вивчення. Структура алгоритмів діяльності залишається схожою для

різних версій програмного забезпечення, відрізняється лише у незначних деталях, і це дає можливість сформулювати певну логіку у підходах до опанування різними версіями програмних засобів.

У підручнику виділено такі структурні елементи, як вступ, розділи, пункти, ілюстративний матеріал, наочні схеми, таблиці, алгоритми способів діяльності, запитання для самоконтролю та тренувальні завдання, обов'язкові практичні роботи, узагальнення обов'язкового навчального матеріалу, словник термінів.

Кожен розділ підручника відповідає одному розділу програми. Розділи складаються з пунктів, які, у свою чергу, містять підпункти. Подання матеріалу кожного пункту побудоване за єдиною схемою відповідно до технології діяльнісного підходу: мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний та оцінно-результативний компоненти.

На початку кожного розділу наводиться анонс, в якому в стислій формі з ілюстраціями подається зміст розділу. На початку кожного пункту наведені запитання для актуалізації знань, на яких базується подання нового матеріалу. Учитель може обговорити з учнями відповіді на ці запитання на уроці безпосередньо перед вивченням нового матеріалу, а може задати на попередньому уроці як домашнє завдання на повторення.

Викладення практичного матеріалу базується на використанні операційної системи Windows XP та програм пакету Microsoft Office 2007. Окремі види програмних засобів, що описані у підручнику, є авторськими або вільно розповсюджуваними, для них можливе налаштування україномовного інтерфейсу.

Для підвищення інтересу до вивчення предмету підручник, крім основного матеріалу, містить рубрики: «Для тих, хто хоче знати більше», «Це цікаво знати». Для забезпечення можливостей роботи з підручником у навчальних закладах з різною матеріальною базою та для надання можливостей самостійного виконання завдань на домашніх комп'ютерах введено рубрики «Для тих, хто працює з Windows 7».

Наприкінці кожного пункту розміщено рубрику «Найважливіше у пункті» з узагальненням навчального матеріалу, наведені запитання для самоконтролю, які розподілені за рівнями навчальних досягнень, та практичні завдання для формування основних складових предметної ІКТ-компетентності. Учитель може використати їх безпосередньо на уроці або як домашнє завдання.

Завдання, наведені після кожного пункту, диференційовані за рівнем складності. Їх кількість дещо перевищує потрібну для використання на уроках та вдома. Це дає змогу вчителю реалізовувати індивідуальний підхід та диференціацію в навчанні, добирати для виконання ті завдання, які найкраще сприятимуть досягненню навчальних цілей уроку. Окремо виділені завдання, які автори рекомендують для роботи вдома, завдання, що відносяться до додаткового матеріалу або передбачені для опрацювання у парах або невеликих групах.

Для методичної підтримки викладення інформатики за даним підручником авторами створено веб-сайт «Інформатика для всіх», розміщений за адресою <http://allinf.at.ua>, на якому викладатимуться різноманітні методичні та дидактичні матеріали: календарне планування курсу, файли-заготовки для виконання тренувальних вправ і практичних робіт, корисні посилання, інші матеріали.

Підручник «Інформатика. 5 клас»
(авт. Морзе Н.В., Барна О.В., Вембер В.П., Кузьмінська О.Г., Саражинська Н.А.)

Навчальний матеріал підручника структуровано згідно базової навчальної програми. Загальна кількість тем підручника відповідає кількості годин, передбачених програмою на вивчення курсу протягом року, теми згруповані відповідно до розділів чинної навчальної програми. В межах кожної теми (уроку) передбачені різні види діяльності учнів, для кожного з яких виділена окрема рубрика.

Рубрика **«Обговорюємо»** містить запитання на перевірку та самоконтроль навичок мислення базових рівнів: знання та розуміння. Завдання рубрики **«Міркуємо»** мають на меті перевірити в учнів вміння застосовувати знання та сприяють формуванню в учнів навичок мислення вищих рівнів: аналіз, синтез, оцінювання. Для реалізації особистісно зорієнтованого навчання зміст навчальних завдань диференційовано за рівнем складності з відповідними позначками. Деякі завдання передбачають використання вчителем різних прийомів та форм організації діяльності дітей для здійснення диференціації за рівнем креативності та за об'ємом, коли зміст завдання для всіх учнів є однаковим, а робота диференціюється за ступенем самостійності учнів, за характером навчальних дій, за об'ємом пропонованого матеріалу відповідно до часових меж.

Рубрики **«Обговорюємо»** та **«Працюємо в парах»** передбачають формування у дітей вміння спілкуватися та аргументувати свою думку на базі отриманих знань. Робота в парах передбачає обговорення запитань, які не носять репродуктивний характер, а демонструють вміння учнів застосовувати нові поняття, використовуючи в усному мовленні нові терміни, знаходити та доводити причинно-наслідкові зв'язки, встановлювати відповідності з міжпредметними, вербальними, схематичними і символічними моделями, дозволяють мати різні погляди на одне явище, об'єкт, процес, приклад тощо.

В рубриці **«Діємо»** містяться інструкції щодо виконання завдань при роботі з файлами, в середовищі графічного редактора та редактора презентацій, які дозволяють кожній дитині в індивідуальному темпі опанувати основні вміння та навички. Вправи цієї рубрики диференційовані: покрокові інструкції для виконання завдань; детальні вказівки для виконання нових операцій, запитання-нагадування сформованих навичок; виконання завдань за планом, зразком чи створення такого плану. Навички дослідницької діяльності формуються завданнями рубрики **«Досліджуємо»**. Завдання, наведені в рубриці **«Головоломки»** сприятимуть розвитку логічного мислення учнів та доповнять творчу компоненту при навчанні інформатики.

На матеріалі підручника в учнів поступово формується вміння виявляти рівень обізнаності з теми вивчення та власні навчальні потреби, ставити пізнавальні задачі на початку уроку чи вивчення теми, реалізовувати заплановане та здійснювати саморефлексію. На початку кожної теми пропонується карта знань **«Ти дізнаєшся»**, а для узагальнення та рефлексії наприкінці теми передбачена рубрика **«Повторюємо»**, в якій наочно подано основний матеріал теми. Рубрика

«Словничок» містить перелік нових термінів, які вводились в цій темі; в рубриці «Оцінюємо» учням пропонуються твердження про знання і вміння, яких вони мали набути протягом вивчення теми та пропонується оцінити свої знання та вміння. Твердження повністю відповідають вимогам навчальної програми. Узагальнення матеріалу здійснюється за допомогою узагальнюючої оцінки знань та вмінь по матеріалу розділу та навчальних проектів у рубриці «Узагальнюємо».

Особливістю уроків-практичних робіт, згідно програми їх шість, є наявність двох частин: теоретичної та практичної, які забезпечують дотримання санітарно-гігієнічних умов використання комп'ютерів для учнів 5-го класу. У теоретичній частині пропонуються завдання, кожне з яких має два варіанти. Кількість балів, що відповідає конкретному завданню, є індикатором його рівня складності. Різномірні завдання містить і практична складова такого типу уроків.

У підручнику наведено **Алфавітний покажчик** та **Глосарій** основних термінів і понять.

Організація навчального процесу з інформатики та використання НКК

При викладанні інформатики у всіх класах учитель самостійно добирає засоби та методи подання навчального матеріалу, визначає форму проведення практичних робіт (робота з елементами досліджень, проектні роботи тощо).

Використовувати в процесі навчання інформатики можна тільки те навчальне програмне забезпечення і навчально-методичну літературу, яке рекомендоване МОН. Щодо іншого програмного забезпечення (операційна система, офісні програми, графічні редактори, програми опрацювання аудіо та відео тощо) дозволяється використовувати таке програмне забезпечення, яке гарантує виконання навчальної програми й еквівалентне тому, що перелічене в орієнтовних переліках навчальних програм. Наприклад, Linux (Ubuntu чи Mint) + Libre Office + Gimp + Inkscape у поєднанні з іншим поширюваним Linux-сумісним ПЗ за вибором учителя.

З метою реалізації практичної спрямованості курсу інформатики програма передбачає проведення занять з доступом учнів до комп'ютерної техніки на **кожному уроці**, що передбачає поділ класів на дві групи, за наявності в кожній групі не менше 8 учнів (наказ МОН від 20.02.2002 № 128).

Хоча програма, за якою відбуватиметься вивчення інформатики в 5 класі, розрахована на учнів, які раніше не вивчали інформатику, на сьогодні в Україні існує багато класів і шкіл, в яких у початкових класах вивчався пропедевтичний курс інформатики, наприклад, за київською програмою "Сходінки до інформатики".

Рекомендуємо для таких класів **не додавати** до Державної програми нових тем. Час, що може звільнитися при вивченні окремих тем програми 5 класу завдяки кращій підготовленості учнів, доцільно використати для розширеного і поглибленого вивчення цих та інших тем, для виконання додаткових практичних робіт, творчих завдань, для проектної діяльності тощо.

Предмети художньо-естетичного циклу

Освітня галузь "Мистецтво" реалізується навчальними предметами "Образотворче мистецтво", "Музичне мистецтво" або інтегрованим курсом

"Мистецтво", рішення про що приймає загальноосвітній навчальний заклад.

Структура програми «Мистецтво» забезпечує цілісність змісту мистецької освіти в основній школі. Програма складається з блоків відповідно до навчальних предметів: «Музичне мистецтво» і «Образотворче мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво».

Програма побудована за тематичним принципом. Логічна послідовність тем за роками навчання (однакова і для автономного викладання музичного та образотворчого мистецтва, і для інтегрованого курсу) охоплює такі ключові естетичні категорії, як *види, жанри, стилі* мистецтва. Спільна тематика кожного року розподіляється на окремі теми варіативно, адже змістове наповнення конкретизується відповідно до специфіки кожного з блоків програми.

У кожному з блоків програми висвітлено зміст і вимоги кожного з навчальних предметів освітньої галузі, а також визначено компетентності, що діти набувають на кінець кожного навчального року відповідно з кожного навчального предмета.

Програма передбачає творче ставлення вчителя до змісту і технологій навчання, поурочного розподілу навчального художнього матеріалу. Він має можливість обирати мистецькі твори для сприймання та співу, орієнтуючись на навчальну тематику та критерій їх високої художньої якості, а також розробляти художньо-практичні й ігрові завдання для учнів, враховуючи програмні вимоги, мету уроку, дбаючи про цілісну драматургію уроку.

Відповідно до нової програми почалося створення нового покоління підручників для школи II ступеню. Зокрема, відповідно до результатів Всеукраїнського конкурсу рукописів підручників Міністерством рекомендовано використовувати у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів такі підручники для 5 класу:

- «Мистецтво» (інтегрований курс) авт. Л.Масол вид-во «Світоч»;
- «Музичне мистецтво» авт. Л.Масол, Л.Аристова, вид-во «Сиция»;
- «Музичне мистецтво» авт. Л.Кондратова, вид-во «Навчальна книга - Богдан»;
- «Образотворче мистецтво» авт. Л.Масол, Калініченко вид-во «Сиция»;
- «Образотворче мистецтво» авт. С.Железняк, О.Ламонова, вид-во «Гене́за».

Зміст підручника інтегрованого курсу «**Мистецтво**» авт. Л.Масол побудовано за моделлю поліцентричної інтеграції мистецьких знань; це передбачає інтегрування домінантних змістових ліній – музичного та образотворчого мистецтв, які органічно поєднуються в єдиний тематичний цикл на основі естетико-світоглядних орієнтацій, і збагачуються елементами хореографії, театру, кіно, які входять до мистецько-синтетичної змістової лінії.

За умов інтеграції навчального матеріалу на світоглядному (тематичному) рівні домінантні змістові лінії – музичне та образотворче мистецтво – зберігають відносну автономність, адже кожному з них присвячено окремі блоки підручника і кожний послідовно реалізує в рамках спільної теми дидактичні завдання, притаманні опануванню мови саме цього виду мистецтва.

Зокрема, учні під час сприймання та інтерпретації музики мають усвідомити такі основоположні поняття музичного мистецтва, як елементи мови музики і музичні засоби виразності у 5 класі (мелодія, ритм, лад, темп, тембр, динаміка, регістр). З-поміж основ образотворчого мистецтва учні 5-го класу в процесі сприймання та власної практичної діяльності опановують такі важливі поняття, як

засоби виразності графіки (крапка, лінія, пляма, штрих), живопису (теплі й холодні основні та похідні кольори й відтінки), форма й розмір предметів, розташування зображень на аркуші (формат, композиція, лінія горизонту, плановість), види й специфіку декоративно-ужиткового мистецтва (орнамент, стилізація, декор, розпис, вишивка, кераміка, народна іграшка тощо). Із синтетичними видами мистецтва - театром, кінематографом, хореографією, цирком, а також різноманітними художніми явищами сучасності, що репрезентують яскравий синтез і взаємодію мистецтв - знайомить учнів, відповідно до програми, другий розділ підручника. Зміст підручника побудований за діалогічним принципом - інформаційні блоки перемежуються різними видами запитань і завдань. У підручнику виділені також окремі рубрики-узагальнення, де завдання структуровані за рівнем складності.

Зміст підручника **«Музичне мистецтво»** авт. Л. Масол, Л. Аристової, що розкриває тему навчального року — «Види і синтез мистецтв», структуровано за чотирма розділами: «Музика як вид мистецтва», «Народна музика», «Професійна музика», «Взаємодія музики з іншими видами мистецтва». Специфікою даного підручника є тематичне об'єднання параграфів, що дає можливість організувати роботу за умов різної кількості годин. У підручнику запропоновані особистісно орієнтовані рубрики, що відображають формування відповідних компетентностей на уроках музичного мистецтва: «Я у світі музики: сприймаю, розумію»; «Я у світі музики: співаю, відчуваю» (тут подаються тексти пісень і ноти); «Я у світі музики: досліджую, дію».

У підручнику текстові матеріали про музику тісно пов'язані з візуальним рядом (репродукції картин, фотографії, малюнки, схеми, таблиці) і з практичними завданнями: дослідити, поміркувати й визначити ті чи інші музичні явища, створити власні варіанти трактовки пісні, творів.

Ілюстрації, подані в підручнику репрезентують насамперед мистецькі шедеври, а фотографії, вміщені з певними дидактичними цілями, полегшують засвоєння закономірностей музичного мистецтва, його складних понять. Вони підсилюють практичну спрямованість навчання і є важливим джерелом художньої інформації, засобом розвитку естетичного смаку, музичної культури, уміння «чути музику».

Зміст підручника **«Музичне мистецтво»** авт. Л. Кондратової побудовано за діалогічним принципом: подання навчального матеріалу через спілкування головних персонажів підручника (хлопчика Богдана — жителя України, який розкриває історію й сучасні тенденції української національної культури, та дівчинку Христину, котра мешкає в одній із країн Європи та розповідає про історію й особливості зарубіжної світової культури). У зміст підручника введено завдання з розвитку дитячої творчості, пропозиція до виконання цікавих творчих проектів на кожному уроці (індивідуальних, парних, групових та колективних), завдяки яким учні матимуть змогу набути дослідницьких умінь, навичок і самостійно працювати над обраною темою (що збігається з темою уроку) за поданим алгоритмом.

Підручник **«Образотворче мистецтво»** авт. О. Калініченко, Л. Масол побудовано за наскрізним тематичним принципом, головною об'єднавчою темою якої є тема космічної подорожі, яку супроводжує постійний герой-комунікатор —

СФЕРА. Тематизм, репрезентований у змісті систематично і послідовно розкриває перед учнями світ видів образотворчого мистецтва, який вони опановують під час уявної фантастичної подорожі на Міжгалактичний мистецький фестиваль. Ця експедиція складається з послідовних *етапів* і *подій*.

Підручник вміщує багатий і різноманітний *зображувальний ряд*, що включає зразки творів класичного і сучасного мистецтва до основного тексту: репродукції творів графіки, живопису, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, шрифтів тощо, а також зразки творів для підготовки учнів до виконання практичного завдання. Ураховано принцип варіативності художньо-практичних завдань, які учень самостійно вибирає з кількох запропонованих варіантів. Рубрики «Мистецтво планети Земля» і «Скарбничка мистецької мудрості» дають змогу на тлі провідної космічної тематики демонструвати школярам шедеври класичного мистецтва та розкривати секрети образотворчої діяльності загалом. Для посилення зацікавленості учнів, підвищення пізнавальних інтересів введено рубрику «Конкурс мистецьких ерудитів». А «Словник-путівник» буде постійним помічником школяра в океані складних мистецьких понять і термінів.

Підручник **«Образотворче мистецтво»** авт.. С.Железняк, О.Ламонова репрезентує академічний підхід до навчання малюванню. Підручник знайомить учнів з особливостями мови кожного із різновидів образотворчого мистецтва (графіки, живопису, скульптури) та декоративно-ужиткового мистецтва, а також різноманітними можливостями практичного впровадження цих видів мистецтва у художніх образах. У підручнику виокремлені рубрики, що знайомлять учнів з творчістю видатних митців, різноманітними секретами художньої майстерності - художніми техніками та етапами роботи над ними.

Навчально-методичне забезпечення, рекомендоване Міністерством до використання в навчальних закладах, зазначено у Переліках навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, розміщених на офіційних веб-сайтах Міністерства (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

Предмети мистецтва в загальноосвітній школі мають важливе естетико-виховне спрямування, якому підпорядковуються дидактичні завдання, тому вчитель має сприяти зростанню в учнів інтересу до мистецтва, розвитку здатності емоційно реагувати на художні твори і знаходити в них особистісний смисл. Отже, головне надзавдання вчителя – створити захоплюючу емоційно піднесену атмосферу, щоб кожний урок став справжнім уроком мистецтва, надихав учнів на творчість – в особистісній і соціокультурній діяльності.

Уроки предметів художньо-естетичного циклу доцільно будувати за методом емоційної (художньо-педагогічної) драматургії, який спрямований на активізацію емоційного відношення школярів до мистецтва. Цей метод сприяє створенню атмосфери зацікавленості, живого інтересу до уроку. Його основна функція полягає, насамперед, у тому, щоб допомогти учням зрозуміти, пережити досвід емоційно-естетичного ставлення до навколишнього світу, втілений в образній структурі твору мистецтва, окрім того цей метод покликаний робити процес пізнання мистецтва цікавим і захоплюючим.

Наголошуємо на тому, що навчальна діяльність учнів з дисциплін художньо-естетичного циклу може проводитись у різних формах, проте примусове

виконання учнями письмових домашніх завдань, написання рефератів тощо є недоцільним і несприятливим для організації творчої мистецької діяльності.

Основними і обов'язковими видами діяльності на уроках має бути сприймання і аналіз-інтерпретація творів мистецтва та мистецька діяльність учнів (вокально-хорова, художньо-практична, творча).

Основним видом домашніх завдань з предмета “Музичне мистецтво” мають бути завдання на слухання та інтерпретацію музики в навколишньому середовищі, а також завдання творчого спрямування (наприклад, відтворити прослухану музику за допомогою елементарних музичних інструментів, рухів, голосу, придумати назву до музичного твору, продумати інструментарій для музичного супроводу твору, прослуханого на уроці, виконавський план пісні, проаналізувати звуки, створити імпровізацію (вокальну, інструментальну, ритмічну, мелодичну) тощо). З предмета “Образотворче мистецтво” домашніми завданнями можуть бути спостереження за кольорами, формами, перспективними змінами в просторі, аналіз колориту, орнаментів, природних форм, фактури, текстури, характеру тощо; добір зразків зображень до теми (графіка, живопис, скульптура, декоративно-прикладне мистецтво, архітектура, дизайн, фото), добір асоціативного ряду, тла, природних матеріалів тощо для майбутньої композиції, виконання проекту та ін.

Трудове навчання

Нова навчальна програма з трудового навчання спрямована на досягнення головної мети трудового навчання в середній школі, а саме: формування технологічно освіченої особистості, підготовленої до самостійного життя і активної перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства.

Зміст предмета має чітко виражену прикладну спрямованість і реалізується переважно шляхом застосування практичних методів і форм організації занять.

Трудове навчання у 5 – 9 класах базується на практичній діяльності учнів. **Практичні роботи бажано проводити на кожному уроці.** Їх зміст визначається вчителем самостійно залежно від теми уроку та виду робіт, що виконуватимуться під час уроку. Засвоєння теоретичного матеріалу доцільно проводити під час практичних робіт, не витрачаючи на це окремого навчального часу. Однак, не виключається можливість проведення уроків засвоєння нових знань, під час яких учитель може розкрити навчальний матеріал усього модуля, або його окремої частини. Такі уроки в навчальному процесі можуть бути поодинокими.

Завдяки своїй спрямованості на реалізацію принципу варіативності, програма дозволяє планувати навчальний матеріал відповідно до матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального процесу, віково-статевих особливостей учнів та їхніх інтересів. Вона містить обов'язкову для вивчення складову та варіативну складову.

Обов'язкова для вивчення складова обирається школою із запропонованих блоків залежно від умов поділу на групи хлопців і дівчат, кадрового забезпечення та інтересів учнів. Для 5 класу пропонується на вибір два блоки:

Блок 1. Технологія виготовлення виробів із фанери та ДВП.

Блок 2. Технологія виготовлення виробів з аплікацією.

Обидва блоки містять чотири розділи:

- Основи матеріалознавства.
- Технологія виготовлення виробів.
- Основи техніки, технологій і проектування.
- Технологія побутової діяльності.

Під час вивчення розділу «Основи матеріалознавства» учні ознайомляться з тими матеріалами та їх властивостями, які будуть використовувати в роботі під час освоєння обраного блоку.

Розділ «Технологія виготовлення виробів» є основним у кожному блоці. Під час його вивчення учні ознайомлюються з послідовністю виготовлення виробу, операціями, інструментами, пристосуваннями, які при цьому застосовуються, виготовляють виріб.

Розділ «Основи техніки, технологій і проектування» ознайомлює учнів із технікою, механізмами, машинами, сучасними технологіями та процесами. В цьому розділі також передбачено вивчення основ проектної діяльності, яка буде впроваджуватися при вивченні варіативних модулів. Вивчення теми «Основи проектної діяльності» можливе за двома варіантами:

1) останньою темою обов'язкової для вивчення складової, після якої відразу планується вивчення варіативних модулів;

2) під час освоєння варіативних модулів.

Для набуття учнями корисних навичок під час навчального процесу програмою передбачено розділ «Технологія побутової діяльності». Особливість цього розділу полягає в тому, що кожна його тема може вивчатися в будь-який час не порушуючи при цьому календарний план. Це може бути після закінчення розділу, блоку чи модуля; перед закінченням чи на початку четверті, семестру, навчального року; у випадках, коли учні з тих чи інших причин (багато відсутніх, невідповідності до уроку, релігійні чи шкільні свята тощо) не можуть виконати заплановану роботу.

Порядок вивчення розділів і тем обов'язкової для вивчення складової визначено навчальною програмою.

5 клас	
Обов'язкова для вивчення складова. Обирається один блок (26 год)	
1. Технологія виготовлення виробів із фанери та ДВП (26 год)	2. Технологія виготовлення виробів з аплікацією (26 год)
Варіативна складова. Два модулі (40 год)	
Варіативний модуль 1 (20 год)	
Варіативний модуль 2 (20 год)	
Резерв часу (4 год)	

Блок 1. Технологія виготовлення виробів із фанери та ДВП

№ п/п	Розділ і тема	Кількість годин
	Обов'язкова для вивчення складова	26
1	<i>Вступ</i>	(1)
2	Розділ 1. Основи матеріалознавства	(3)

	Тема 1.1. Види конструкційних матеріалів. Фанера, ДВП	1
	Тема 1.2. Властивості фанери та ДВП	2
3	Розділ 2. Технологія виготовлення виробів із фанери та ДВП	(14)
	Тема 2.1. Процес розмічання заготовок	1
	Тема 2.2. Процес пиляння фанери та ДВП	7
	Тема 2.3. Прийоми свердління фанери та ДВП	1
	Тема 2.4. Процес підготовки деталей виробу до оздоблення	2
	Тема 2.5. Способи з'єднання деталей із фанери та ДВП	1
	Тема 2.6. Оздоблення виробів із фанери та ДВП. Ознайомлення з професіями деревообробної промисловості	2
4	Розділ 3. Основи техніки, технологій і проектування	(4)
	Тема 3.1. Знаряддя праці, які використовують у побуті	1
	Тема 3.2. Поняття про деталь. Способи отримання деталей	1
	Тема 3.3. Основи проектної діяльності	2
5	Розділ 4. Технологія побутової діяльності	(4)
	Тема 4.1. Безпечне користування побутовими електроприладами	1
	Тема 4.2. Культура споживання їжі. Етикет за столом	2
	Тема 4.3. Елементи грамоти споживача	1
	Варіативна складова	40
6	Варіативний модуль	20
7	Варіативний модуль	20
8	Резерв часу	4
	Разом	70

Блок 2. Технологія виготовлення виробів з аплікацією

№ п/п	Розділ і тема	Кількість годин
	Обов'язкова для вивчення складова	26
1	Вступ	1
2	Розділ 1. Основи матеріалознавства	(3)
	Тема 1.1. Види конструкційних матеріалів. Матеріали для виготовлення аплікацій	1
	Тема 1.2. Короткі відомості про текстильні волокна	2
3	Розділ 2. Оздоблення виробів аплікацією	(14)
	Тема 2.1. Аплікація як вид художнього оздоблення виробів	2
	Тема 2.2. Процес виготовлення виробу з аплікацією	8
	Тема 2.3. Оздоблення виробу з аплікацією	4
4	Розділ 3. Основи техніки, технологій і проектування	(4)
	Тема 3.1. Знаряддя праці, які використовують у побуті	1

	Тема 3.2. Поняття про деталь. Способи отримання деталей	1
	Тема 3.3. Основи проектної діяльності	2
5	Розділ 4. Технологія побутової діяльності	(4)
	Тема 4.1. Безпечне користування побутовими електроприладами	1
	Тема 4.2. Культура споживання їжі. Етикет за столом	2
	Тема 4.3. Елементи грамоти споживача	1
	Варіативна складова	40
6	Варіативний модуль	20
7	Варіативний модуль	20
8	Резерв часу	4
	Разом:	70

Освоєння варіативних модулів здійснюється на основі проектно-технологічної діяльності. Варіативні модулі обираються залежно від матеріально-технічного та кадрового забезпечення навчального процесу, бажання учнів, регіональних традицій. Варіативні модулі, які пропонуються для вивчення у 5 класі:

1. Технологія виготовлення народної ляльки.
2. Технологія виготовлення м'якої іграшки.
3. Технологія виготовлення виробів, оздоблених об'ємною аплікацією.
4. Технологія виготовлення вишитих виробів.
5. Технологія виготовлення швейних виробів (машинним способом).
6. Технологія приготування страв.
7. Технологія плетіння з бісеру.
8. Технологія виготовлення виробів із бісеру на дротяній основі.
9. Технологія писанкарства.
10. Технологія виконання електротехнічних робіт.
11. Технологія оздоблення виробів художнім випалюванням.
12. Технологія виготовлення виробів із тонкого листового металу .
13. Технологія виготовлення виробів із дроту
14. Технологія виконання аплікації із природних матеріалів.
15. Технологія виготовлення дерев'яної іграшки.
16. Технологія виготовлення виробів із деревини та деревних матеріалів (способом ажурного випилювання).
17. Технологія виготовлення сувенірів із деревних матеріалів.
18. Технологія виготовлення виробів способом металопластики.

19. Технологія виготовлення макетів споруд із деревини та деревних матеріалів.
20. Технологія вирощування рослин (квітів) та догляд за ними.
21. Технологія догляду за тваринами.
22. Технологія оздоблення виробу елементами геометричного різьблення

З зазначеного переліку для кожного 5 класу слід обрати по 2 варіативні модулі, на освоєння яких відводиться по 20 годин навчального часу. Освоєння варіативних модулів відбувається за окремо розробленими програмами до них.

Вся проектна документація (зображення виробу, розрахунків матеріалів, послідовність виготовлення тощо) учнями 5 класу виконується в робочих зошитах.

Резерв часу, передбачений програмою, вчитель може використати на підсилення окремих складових навчальної програми на свій вибір.

Результатом діяльності учнів при вивченні кожного блока обов'язкової для вивчення складової програми модуля має бути виріб, а будь-якого варіативного модуля – проект.

Під час роботи у навчальній майстерні на кожному уроці треба звертати увагу на дотримання учнями правил безпечної роботи, виробничої санітарії й особистої гігієни, навчати їх тільки безпечних прийомів роботи, ознайомлювати із заходами попередження травматизму.

Навчання хлопців і дівчат на уроках трудового навчання має відбуватися окремо. Поділ класів на групи здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 20.02.02 р. №128, і відбувається за наявності в класі більше 27 учнів для міських шкіл та більше 25 для сільських.

Якщо кількість учнів у класі не дає змоги здійснити поділ на групи на гендерній основі, можна скористатись іншими варіантами формування груп: з паралельних класів; формування змішаної групи хлопців і дівчат; поділ на групи за рахунок варіативної частини навчального плану.

Основи здоров'я

На вивчення предмета «Основи здоров'я» в 5 класах усіх загальноосвітніх навчальних закладів, відповідно до зазначених Типових навчальних планів, передбачена 1 година на тиждень.

Нова навчальна програма з основ здоров'я реалізує завдання нового

Державний стандарт визначає *здоров'язбережувальну компетентність* як *ключову*, що формується на міжпредметному рівні шляхом інтеграції у зміст всіх предметів інваріантної та варіативної складових Типових навчальних планів, і як *предметну*, що формується у результаті засвоєння змісту предметів освітньої галузі "Здоров'я і фізична культура".

Компетентнісний підхід до вивчення основ здоров'я вимагає продовження формування в учнів і застосування ними навичок здорового і безпечного способу життя, здатності дітей передбачати ризики небезпеки та зменшувати їх вплив.

Змістову лінію «Основи здоров'я», підпорядковану загальній меті – формуванню і розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів, структуровано за чотирма розділами: «Здоров'я людини», «Фізична складова здоров'я», «Соціальна складова здоров'я», «Психічна і духовна складові здоров'я». Зазначені розділи є наскрізними для початкової і основної школи, що забезпечує

наступність вивчення предмета. Водночас концентричний спосіб систематизації змісту дозволяє змінювати, ускладнювати навчальний матеріал, маневрувати його вивчення відповідно до конкретних пізнавальних ситуацій.

Завданнями навчального предмету «Основи здоров'я» в основній школі є:

формування в учнів знання про здоров'я і безпеку, здоровий і безпечний спосіб життя;

розвиток в учнів життєво необхідних умінь та навичок, вміння використовувати їх у навчальній та повсякденній діяльності;

створення мотивації учнів щодо дбайливого ставлення до власного здоров'я, вдосконалення фізичної, соціальної, психічної і духовної складових здоров'я;

усвідомлення учнями цінності життя і здоров'я, значущості здорового і безпечного способу життя;

збагачення власного досвіду учнів щодо збереження здоров'я;

підготовка учнів до забезпечення власної безпеки та безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях.

Знаннєвий компонент здоров'язбережувальної компетентності учнів слід формувати з урахуванням сучасного розуміння сутності здоров'я як складного явища, яке характеризує життєдіяльність окремої людини, групи людей, і суспільства загалом. У школярів має накопичуватися інформація щодо сучасного трактування сутності здорового способу життя, його складових та, особливо, його чинників:

способу життя сім'ї, найближчого оточення та суспільства;

рівня культури особи, сім'ї, суспільства;

місця здоров'я в системі цінностей людини та суспільства, у якому вона живе;

бажання людини берегти своє життя і зміцнювати здоров'я;

налаштованості на довге здорове життя та на розвиток усіх складових свого здоров'я: фізичної, соціальної, психічної, духовної.

З метою формування ціннісного компоненту здоров'язбережувальної компетентності необхідно активізувати мотиваційну і виховну функції навчання, задіювати емоціогенність навчального матеріалу, що дозволяє формувати позитивний світогляд дитини у ставленні до самого себе й до інших людей. Мотивування і виховання учнів необхідно базувати на позитивних мотивах навчання, активізації їхніх пізнавальних потреб та інтересів. Цьому сприятиме використання завдань на розвиток мотивації (ігрових ситуації та рухливих пауз, персоніфікація запитань, виконання творчих завдань тощо), ілюстрацій, цікавих фактів, гуморесок. Особливої уваги заслуговує включення в навчальний процес опори на життєвий досвід учнів.

*Діяльнісний підхід до вивчення основ здоров'я забезпечується відпрацюванням практичних дій при вивченні кожної навчальної теми. Зміст нової навчальної програми з основ здоров'я складається з двох частин: **понятійного і діяльнісного**, що складається з вправ для відпрацювання ключових умінь і навичок щодо збереження життя і зміцнення здоров'я (наприклад виконання вправ для розвитку життєвих навичок, відпрацювання алгоритму дій, моделювання поведінки, розробка пам'яток тощо). Виконання зазначених вправ є обов'язковим елементом навчальних занять відповідної тематики. Знаком * позначено вправи,*

які слід виконувати учням не лише в класі, а й вдома з допомогою дорослих.

Для реалізації *особистісно зорієнтованого підходу до вивчення основ здоров'я* доцільно використовувати навчальні тексти, відеофрагменти, які передбачають рефлексію – встановлення зворотнього зв'язку між зовнішнім світом і внутрішнім станом учня, спеціально дібраними завданнями (наприклад: Як ти поводишся в такій ситуації? Що тобі подобається або не подобається в запропонованих порадах? тощо), що потребують осмислення дій, колективної комунікації, де кожен учень має змогу реалізувати власний потенціал.

При плануванні вивчення основ здоров'я учнями 5 класу вчителю необхідно керуватися, насамперед, принципами наступності, перспективності, активності та емоційності. Необхідним є використання системи завдань, спрямованих на уможливлення оволодіння здоров'язбережувальними компетенціями (розвиток життєвих і спеціальних здоров'язбережувальних навичок) та загальнонавчальними вміннями (управління процесом розуміння учнями прочитаного тексту, оволодіння ними вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, брати участь у проектній діяльності, рольовій грі, розв'язанні конкретних ситуацій тощо).

Особливість методики проведення уроків предмету «Основи здоров'я» полягає в тому, що оволодіння сприятливими для здоров'я і розвитку особистості життєвими навичками потребує багаторазового вправлення, насамперед у процесі групової взаємодії.

Ефективними на уроках основ здоров'я можуть бути сучасні педагогічні технології, що ґрунтуються на використанні методів інтерактивного навчання, у тому числі й системи завдань і вправ, зорієнтованих на діалогові форми навчальної взаємодії, використання елементів тренінгових форм, проектної діяльності, ведення індивідуальних і колективних портфоліо.

З методів інтерактивного навчання, які є найефективнішими на уроках основ здоров'я, пропонуємо такі.

Мозковий штурм. Використовується для генерування ідей та активізації діяльності учнів щодо розв'язання певної проблеми. Можна застосовувати на початку заняття, щоб з'ясувати обізнаність з темою. Всі висловлені ідеї можна об'єднати або проаналізувати, використовуючи інші методи (наприклад, концептуальну карту, «павутиння»).

Дискусії-роздуми. Заохочують до обмірковування й обговорення того, що учні спостерігали, чули або читали. Починають дискусію, ставлячи питання, яке вимагає висловлювання власної позиції та інтерпретації (обговорення) власного досвіду, навчальних відеофільмів, текстів підручників, статей, газетних публікацій тощо. Поставлені запитання заохочують учнів співвідносити зміст опрацьованої інформації з власним досвідом.

Обговорення забезпечує можливість кожному учаснику навчального процесу висловити власні думки і погляди щодо конкретного питання. Невеликі групи – 5–7 учнів – найоптимальніші для обговорення, оскільки кожен член групи має нагоду висловитися, хоча це можна здійснити і фронтально.

Міні-лекція (узагальнена назва словесного повідомлення інформації). Метод можна використати для повідомлення такої інформації, яка має основоположне значення і яку учні не можуть здобути самотійно. Можуть вважатися

ефективними, коли: продовжуються 5-8 хв; включають групову дискусію, покази, демонстрації.

Навчальний фільм. Це знятий та записаний сюжет, представлений особою, яку неможливо запросити на урок та поради якої дуже важливі. Фільм може бути зроблений у форматі інтерв'ю або репортажу з міста подій, що дає можливість показати обладнання, предмети, дії, яких немає і не відбувається в класі. Фільм тем не менш повинен бути коротким, 5–8 хвилин. Після фільму доцільне обговорення.

Показ/демонстрація. Забезпечує зв'язок між «знати про» і «бути спроможним зробити». Демонстрацію можна вважати ефективною, якщо учні можуть чітко бачити і розуміти те, що відбувається, та коли мають місце короткі пояснення вчителя і групові обговорення впродовж показу.

Доповнення. Цей метод передбачає надання можливості для доповнення інформації, що характеризує певні факти, ознаки, методи. Учні мають завершити текст так, щоб він мав сенс. Метод використовують у письмовій або усній формі із застосуванням власного досвіду учнів, повідомленнями про випадки в їхньому житті.

Аналіз окремої життєвої ситуації. Стосується заздалегідь визначених сценаріїв, випадків, котрі ґрунтуються на ситуаціях з реального життя, які учні спостерігають, аналізують, роблять висновки, дають рекомендації.

Концептуальна карта (опорна схема). Складання концептуальних карт часто застосовується для того, щоб можна було побачити зв'язок між новою і відомою інформацією. Також цей метод використовується для того, щоб визначити основні поняття або показати зв'язки між поняттями, схематично відобразити структурні компоненти інформації.

Коло знання. Цей метод залучає кожного до обговорення наданих вчителем фактів з товаришами в групі, а потім – до обміну думками спочатку в іншій групі (кожний учасник переходить в іншу групу як носій частини нової інформації). Насамкінець представники кожної групи в оновленому складі представляють отримані в результаті обговорення знання перед своєю або всіма групами. Для цього методу потрібно заготувати картки з інформацією, яка має бути раціонально викладеною, добре оформленою; найчастіше надається така інформація, яку можна швидко запам'ятати, щоб легко викласти її членам групи.

Дебати. Структура дебатів заохочує учнів знаходити і наводити переконливі аргументи своїм твердженням. У дебатах більшого значення надається конкретним фактам та знанням, ніж неформальному обговоренню. Групи, утворені для проведення дебатів, мають співпрацювати у процесі пошуку і підготовки своїх аргументів. Важливою умовою ефективного проведення методу є обговорення і прийняття заздалегідь правил співпраці під час дебатів. Метод особливо актуальний, адже він не лише дозволяє оволодіти тим чи іншим матеріалом, але й сприяє розвитку навичок вирішення проблем, творчого та критичного мислення, ефективного спілкування, почуття гідності, чинення опору тиску, міжособистісних взаємин.

Схеми/таблиці досвіду. Такі схеми/таблиці фіксують досвід, яким діляться учні. Вони є важливими ресурсними матеріалами. Темі для схем/таблиць можуть виникати під час запланованих або спонтанних видів діяльності. Зміст схем/таблиць залежить від рівня та різноманітності тем.

Інтерв'ювання передбачає зустріч учнів з певною особою (науковці, лікарі, батьки, представники державних служб захисту тощо) для обговорення конкретних тем або проблем. З «перших рук» отримується нова найточніша інформація, відбувається знайомство з точкою зору цієї особи з проблеми, яка цікавить учнів. Метод обов'язково доповнюється таким, що дозволяє зробити висновки, узагальнення; наприклад, дискусії-роздуми.

Взаємонавчання. Цей метод використовується таким чином, що учні, більш досвідчені в якомусь конкретному напрямку («фахівці»), діляться своїм досвідом з іншими членами групи.

Консультативна група. Консультативна група створюється для одержання, корекції, збагачення та поглиблення компетентності під керівництвом учителя. До роботи в цій групі, крім учнів, можна залучити батьків, лікарів, медичних сестер та ін.

Вирішення проблеми. Цей метод найчастіше використовується для оволодіння навичками прийняття рішення. Це – пошук відповідей на запитання або шляхів вирішення проблеми, які можуть бути представлені на занятті.

«Павутиння». Метод зорової репрезентації зв'язків між фактами, поняттями, наслідками чи подіями. Його застосування дозволяє досліджувати й упорядковувати інформацію в певній послідовності за ієрархічним змістом. «Павутиння» зручно будувати на основі будь-якої концептуальної карти.

Уявний образ. Метод спрямований на вироблення навичок створення уявного (віртуального) образу предмета чи об'єкта, події або ситуації. Це розвиває уяву та творче мислення.

Ситуаційні ігри. дозволяють реалізувати творчий потенціал учнів під час короткого перевтілення, коли розігруються певні життєві ситуації, пов'язані переважно з вибором (корисних чи шкідливих звичок, активного чи пасивного відпочинку, вибором друзів, відмовою від участі в діяльності, пов'язаної з ризиком для життя та здоров'я тощо). Після розігрування певної ситуації в навчальній групі створюється надзвичайно сприятлива нагода обговорити інші можливі шляхи вирішення проблеми, виявити ставлення до тієї чи іншої ситуації та зробити загальні висновки.

Ілюстрування. Ілюструючи певні події, фрагменти підручників чи літературних творів, учні передають свої розуміння, особисте сприйняття й ставлення до прочитаного або почутого. Вони розвивають власне творче мислення, коли зображують ту чи іншу особу, середовище, у якому вона живе, тощо. Ілюстрування розповіді вчителя чи іншого учня розкриває досвід особи.

Екскурсії дозволяють сприймати явища в цілісності, зібрати багатий матеріал для подальшої роботи, набути нові знання та навички, порівняти теоретичні знання з фактами, які мають місце в реальному житті. Екскурсії чітко плануються (наприклад, до Центру здоров'я, дитячої поліклініки, медичного кабінету школи); їх результати фіксуються і обговорюються при реалізації методів навчання, що відносяться до описаних вище навчальних стратегій.

Специфічними засобами змісту предмета «Основи здоров'я» спрямовується діяльність учня на розвиток його активності у засвоєнні істин здорового способу життя на *розвиток* продуктивного і творчого мислення. З цією метою доцільно використовувати у навчальному процесі завдання, що різняться за характером

пізнавальної діяльності учнів (рецептивні, репродуктивні, творчі) та ураховують навчальні і розвивальні цілі (на усвідомлення навчального матеріалу, застосування знань та умінь за зразком, творче застосування набутих знань, формування емоційно-ціннісного ставлення).

Постійної уваги учителя заслуговує співпраця з батьками, дорослими членами сім'ї. Слід звернути увагу учнів і батьків на співпрацю при виконанні завдань, спрямованих на моделювання здоров'язбережувальних компетенцій дітей. Програмою передбачена обов'язкова участь дорослих у виконанні таких завдань (позначені у чинній програмі *): «Прийняття зважених рішень щодо переходу дороги», «Обстеження безпеки своєї оселі»,

«Відпрацювання навичок вимірювання температури тіла», «Виконання вправ для формування правильної постави та гімнастики для очей».

Оцінювання рівня навчальних досягнень учнів має відбуватися постійно, на усіх етапах розвитку здоров'язбережувальних компетенцій. Особливістю оцінювання здоров'язбережувальної діяльності дитини є відзначення як позитивного навіть мінімального досягнення в школі, вдома, у громаді, для чого необхідна тісна співпраця учителя з батьківською громадою. Партнерство школи і батьківської громади щодо здоров'язбереження дітей уможливорює:

- участь батьків у навчанні і вихованні дітей в умовах школи;
- спільну відповідальність за навчально-виховний процес;
- підвищення рівня здоров'язбережувальної компетентності членів сім'ї;
- участь батьківської громади у прийнятті рішень щодо здоров'я дітей,
- підвищення значимості громади в управлінні життя суспільства;
- поліпшення здоров'язбережувального середовища школи.

Підручники з основ здоров'я для 5 класів.

На конкурсній основі відібрано два підручника з основ здоров'я для 5 класів загальноосвітніх навчальних закладів:

підручник «Основи здоров'я. 5 клас» – автори: Т. Є. Бойченко, С. В. Василенко, Н. Г. Гущина, І. П. Василяшко, Н. С. Коваль, О. К. Гурська, видавництво «Генеза»;

підручник «Основи здоров'я. 5 клас» – автори: І. Д. Бех, Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, С. В. Страшко, видавництво «Алатон».

Зміст, структура, методичний апарат підручників підпорядковані загальній меті – формуванню і розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів. Зміст підручника авторського колективу у складі І. Д. Бека, Т. В. Воронцової, В. С. Пономаренка, С. В. Страшка (видавництво «Алатон») базується на сучасній концепції здоров'я і безпеки з урахуванням вікових особливостей учнів, актуальних потреб, проблем, завдань та основних сфер їх життєдіяльності. Методичний апарат підручника ґрунтується на педагогічній технології «Освіта на основі розвитку життєвих навичок», ефективність якої у формуванні здоров'язбережувальних компетенцій зумовлена залученням учнів до навчально-виховного процесу в ролі активних суб'єктів, а не пасивних споживачів інформації. Підручник орієнтовано на застосування групової та індивідуальної форм навчання, в процесі якого учні набувають навичок збереження, зміцнення, використання здоров'я та дбайливого ставлення до нього. Знання і практичні навички здобуваються учнями в процесі діяльності: під час рольових ігор, дебатов,

мозкових штурмів, аналізу життєвих ситуацій, роботи в групах, розробки проектів тощо, що сприяє також формуванню у школярів соціальної та комунікативної компетентностей.

Зміст, структура і методичний апарат підручника авторів Бойченко Т. Є., Василенко С. В., Губіної Н. Г., Василяшко І. П., Коваль Н. С., Гурської О. К. (видавництво «Генеза») розроблено з урахуванням сучасних дидактичних теорій конструювання змісту освіти та положень особистісно зорієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, а також ключового характеру здоров'язбережувальної компетентності. Рубрики підручника та завдання різного рівня складності спрямовані на поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю учнів.

У підручнику розміщено завдання, спрямовані на відтворення, конструювання, творчість. Вони розроблені з урахуванням можливості покрокового розвитку компетенцій, у тому числі й здоров'язбережувальних. У підручниках наведено алгоритми моделювання життєвих навичок, визначених програмою, дослідницькі проекти, які учні можуть виконати за алгоритмом, що пропонується, або власним.

Фізична культура

Нова навчальна програма з фізичної культури спрямована на досягнення основної її мети в середній школі: **формування в учнів стійкої мотивації щодо збереження свого здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовленості; гармонійний розвиток природних здібностей та психічних якостей; використання засобів фізичного виховання в організації здорового способу життя.**

Програма характеризується спрямованістю на реалізацію принципу варіативності, який передбачає планування навчального матеріалу відповідно до віково-статевих особливостей учнів, їхніх інтересів, матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, кадрового забезпечення.

Навчальна програма побудована за модульною системою. Вона містить інваріантну (обов'язкову) та варіативну складову. До інваріантної частини належать: теоретико-методичні знання та загальна фізична підготовка, зміст яких реалізовується упродовж кожного уроку.

Змістове наповнення варіативної складової навчальний заклад формує самостійно із модулів, запропонованих навчальною програмою. У 5 класах учні мають опанувати 4–6 варіативних модулів. На їх опанування відводиться приблизно однакова кількість годин, але не менше ніж 18. Однак не виключається можливість мотивованого збільшення чи зменшення кількості годин на вивчення окремих модулів.

Програми варіативних модулів розроблено на п'ять років. Вони містять пояснювальну записку, зміст навчального матеріалу, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, орієнтовні навчальні нормативи та перелік обладнання, потрібного для освоєння модуля.

Критеріями відбору навчальним закладом варіативних модулів є: наявність матеріально-технічної бази, регіональні спортивні традиції, кадрове забезпечення та бажання учнів. Бажання учнів визначається обов'язковим письмовим опитуванням наприкінці попереднього навчального року (тобто, в кінці 4-го

класу). Перед початком навчального року шкільне методичне об'єднання розглядає вибір та розподіл варіативних модулів у кожному класі.

Основною формою організації навчально-виховного процесу з фізичної культури в 5 класі є урок.

Головними вимогами до сучасного уроку фізичної культури є:

- забезпечення оптимізації навчально-виховного процесу із застосуванням елементів інноваційних методів навчання та здійснення міжпредметних зв'язків;
- забезпечення освітньої, виховної, оздоровчої, розвивальної спрямованості навчального процесу;
- формування в учнів умінь і навичок самостійно займатися фізичними вправами;
- забезпечення диференційованого підходу до організації навчального процесу з урахуванням стану здоров'я, рівня фізичного розвитку, рухової підготовленості та статі учнів, урахування мотивів та інтересів учнів до заняття фізичними вправами;
- використання вчителем різноманітних організаційних форм, засобів, методів і прийомів навчання;
- досягнення оптимальної рухової активності всіх учнів протягом кожного уроку з урахуванням стану здоров'я.

Відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом МОЗ та МОН від 20.07.2009 р. за № 518/674 учні розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи.

Для основної медичної групи фізична підготовка проводиться в повному обсязі згідно з навчальними програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури та опановують навчальний матеріал відповідно до вимог навчальної програми. Таким учням рекомендовано поступове збільшення фізичного навантаження без здачі навчальних нормативів та додаткові заняття у групах загальної фізичної підготовки.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури, але виконують корегувальні вправи і вправи для загального фізичного розвитку, які їм не протипоказані.

Учні, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені від фізичних навантажень, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустиме навантаження для учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, встановлює учитель фізичної культури.

Домашні завдання для самостійного виконання фізичних вправ учні отримують на уроках фізичної культури. Вони мають бути спрямовані на підвищення рухового режиму у вільний час, досягнення рекреаційно-оздоровчого ефекту. У разі відставання в розвитку фізичних якостей учитель складає індивідуальну програму фізкультурно-оздоровчих занять, де вказується завдання занять, фізичні вправи, послідовність їх виконання, кількість повторень, інтервали відпочинку, засоби самоконтролю, відмітки про виконання завдання. Самостійні заняття за індивідуальною програмою надають учневі додаткові бонуси при

оцінюванні навчальних досягнень.

При складанні розкладу навчальних занять не рекомендується здвоювати уроки фізичної культури. Більшість уроків доцільно проводити на відкритому повітрі за умови, що температура повітря не нижче -8°C . Рішення про неможливість проведення занять з фізичної культури на відкритому повітрі у зв'язку з несприятливими погодними умовами виносять учителі фізичної культури (наказ МОН України від 01.06.2010 № 521 «Про затвердження Правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 р. за № 651/17946).

Об'єктами оцінювання навчальних досягнень учнів на уроках фізичної культури можуть бути:

1. Виконання навчального нормативу (з урахуванням динаміки особистого результату).
2. Техніка виконання учнями фізичних вправ.
3. Засвоєння теоретико-методичних знань.
4. Виконання навчальних завдань під час проведення уроку.

Для оцінювання розвитку фізичних якостей використовуються орієнтовні навчальні нормативи передбачені навчальною програмою та нормативи запропоновані програмами кожного варіативного модуля по роках вивчення. Порядок складання нормативів визначає вчитель відповідно до календарно-тематичного планування.

При складанні навчального нормативу за його показником визначають рівень досягнень (низький, середній, достатній, високий), а потім з урахуванням динаміки особистого результату виставляють оцінку в балах.

Оцінюючи навчальні досягнення учнів з фізичної підготовленості, потрібно дотримуватися таких вимог:

1. Навчальні нормативи складають учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.
2. Кожній заліковій вправі передуює спеціальна фізична підготовка (не менше як на двох заняттях).
3. Перед складанням нормативу вчитель проводить розминку, а після — відновлювальні вправи.
4. Учні мають можливість перескласти норматив на визначеному вчителем занятті.
5. Учитель зобов'язаний забезпечити безумовне дотримання правил і виконання вимог щодо безпеки під час здачі нормативів.

У період з 01.09 до 01.10 кожного навчального року з метою адаптації учнів до навантажень на уроках фізичної культури прийом навчальних нормативів не здійснюють а заняття мають рекреаційно-оздоровчий характер з помірними навантаженнями.

Невиконання нормативів з причин, незалежних від учня: непропорційний фізичний розвиток, пропуски занять з поважних причин, тимчасове перебування в підготовчій групі не є підставою для зниження підсумкової оцінки успішності.

Оцінювання техніки виконання фізичних вправ, рівня засвоєння теоретико-

методичних знань, виконання навчальних завдань під час уроку може здійснюватися як комплексно так і роздільно.

При оцінюванні навчальних досягнень з фізичної культури також враховуються: особисті досягнення школярів протягом навчального року; ступінь активності учнів на уроках; залучення учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час; участь у спортивних змаганнях усіх рівнів. На основі зазначених показників учителі можуть застосовувати різноманітні системи нарахування «бонусних» балів.

Орієнтовні нормативи для оцінювання розвитку фізичних якостей

5 клас

Показники фізичних якостей		Рівень компетентності			
		низький	середній	достатній	високий
Швидкість: Біг 30 м (с)	Хл.	Більше 7,0	7,0	6,5	5,8
	Дівч.	Більше 7,4	7,4	6,9	6,2
Витривалість: рівномірний біг без урахування часу (м)	Хл.	До 600	600	800	1000
	Дівч.	До 500	500	800	1000
Гнучкість: нахил тулуба вперед із положення сидячи (см)	Хл.	До 2	2	3	5
	Дівч.	До 5	5	7	10
Сила: підтягування (кількість разів)	Хл. у висі	До 2	2	3	4
	Дівч. у висі лежачи	До 3	3	6	8
Згинання та розгинання рук в упорі лежачи (кількість разів)	Хл. від підюти	До 4	4	7	10
	Дівч. від лави	До 4	4	6	8
Спритність: човниковий біг 4×9 м (с)	Хл.	13,3	12,6	12,0	11,4
	Дівч.	14,0	13,4	12,8	12,2
Швидкісно-силові: стрибок у довжину з місця (см)	Хл.	До 120	120	140	160
	Дівч.	До 110	110	120	140
Метання малого м'яча на дальність (м)	Хл.	До 15	15	22	28
	Дівч.	До 10	10	13	16
Піднімання тулуба в сід за 30 с (кількість разів)	Хл.	До 10	10	16	20
	Дівч.	До 9	9	15	19

Директор департаменту

О. В. Єресько